

EEN VRIJE NATIE

EEN VRIJE NATIE

ALEX VAN VUUREN

Een vrije natie

Alex van Vuuren

Hilversum, 2010

Tweede gewijzigde uitgave voor internet, 2023

Door de auteur vrijgegeven aan het publiek domein

info@eenvrijenatie.nl

www.eenvrijenatie.nl

ISBN 9789057983696

NUR 688

EEN VRIJE NATIE

∞

Een bijzonder land	7
Tweemaal tegen tirannie	8
Bronnen	9

LIJF, GOED EN BLOED

1568-1598

∞

Zeventien Nederlandse gewesten	13
Tweespalt in Europa	15
Een groot heerser in Europa	17
Filips aan de macht 1555	19
Filips II en de inquisitie	20
Protest uit de Nederlanden 1563-1566	22
De uitbarsting 1566	24
De komst van Alva 1567	26
Het Wilhelmus	28
Lijf, goed en bloed	29
Oorlog 1568	31
Koninklijke opdracht 1573	32
Verlating van Filips 1581	34
De dood van de prins 1584	38
Gebeden	41
Filips II in oorlog 1584-1598	44
Nederland baken van vrijheid	46

BLOED, ZWEET EN TRANEN

1940-1945

∞

De oorlog van '40-'45	53
Hitlers achtergrond	53
Hitlers wereldbeeld 1925	56
De nazi's aan de macht 1926-1938	58
Oorlog 1939	59
Nederland in oorlog 1940	62
Engelse standvastigheid 1940	64
Bezet Nederland 1940	67
Een machtige bondgenoot 1941	70
Endlösung	73
Het eerste keerpunt 1942	75
Jodenhelpers	78
De grootste bron van verzet	80
Operatie Overlord 1943-1944	81
D-day 1944	83
Het einde in zicht	86
De bevrijding 1945	88

VRIJ NEDERLAND

∞

De Bron van vrijheid	91
----------------------	----

EEN VRIJE NATIE

EEN BIJZONDER LAND

Wat een geweldig verleden heeft ons land. Er is veel om met verwondering op terug te kijken. Nederland heeft een rijke erfenis en dat geeft hoop voor de toekomst. Op vele gebieden heeft het Nederlandse volk grote prestaties geleverd. Het bijzondere daarbij is, dat onze nationale bloei gepaard ging met een grote mate van vrijheid. Niet alleen waren wij onafhankelijk van het buitenland, binnenlands hadden we een bestuur dat over de vrijheid van de burgers waakte. De welvaart was algemeen en kwam ten goede aan brede lagen van de bevolking.

De tijd van onze grootste bloei was de zeventiende eeuw, onze 'gouden eeuw'. De bekende geschiedschrijver Johan Huizinga zei:

In de korte spanne tijds tussen 1600 en 1670 zijn bijna alle grote figuren en grote daden samengedrongen: de staatslieden Oldenbarnevelt en De Witt, de admiralen De Ruyter en Tromp, de schilders, de dichters, de geleerden, de vestiging van de wereldhandel en van de koloniale macht. Bij geen ander volk heeft de cultuur zo duidelijk onmiddellijk na het ontstaan een top bereikt.

Het ontstaan van Nederland dateert van kort voor 1600. Zeven gewesten hadden zich met elkaar verbonden in een gezamenlijke militaire strijd tegen Spanje. Deze strijd tegen Spanje was ‘Neêrlands vrijheidsoorlog’ en wordt vaak de ‘Tachtigjarige Oorlog’ genoemd vanwege de duur van de oorlog. Het samenwerkingsverband van de zeven gewesten vormde de basis voor de Nederlandse staat.

TWEEMAAL TEGEN TIRANNIE

Sinds de Tachtigjarige Oorlog waarin we onze vrijheid gewonnen hebben, is ons land met korte onderbrekingen een vrije en onafhankelijke natie gebleven. In donkere tijden moest er een hernieuwde inspanning geleverd worden om de vrijheid te verdedigen of te herwinnen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog in de twintigste eeuw drukte een juk van tirannie zwaar op ons volk. In ons vaderlandse verleden is de Tachtigjarige Oorlog de eerste oorlog geweest en de Tweede Wereldoorlog de laatste. Ondanks dat beide oorlogen drie eeuwen uit elkaar liggen, zijn er in de ervaring van onvrijheid en onderdrukking veel overeenkomsten.

De Tachtigjarige Oorlog duurde van 1568 tot 1648. De eerste dertig jaar van de oorlog tot 1598 waren voor Nederland het meest cruciaal. Het voorspel van de oorlog was in 1555 begonnen met het aantreden van de

Spaanse koning Filips II als heer der Nederlanden. Toen deze koning in 1598 overleed had Nederland een onafhankelijk bestuur en was het Nederlandse grondgebied grotendeels vrij van Spaanse bezetting.

De Tweede Wereldoorlog begon voor Nederland met de Duitse schending van onze neutraliteit in mei 1940. De bevrijding door geallieerde troepen, vijf jaar later, viel samen met de dood van de Duitse dictator Adolf Hitler.

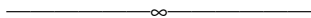
BRONNEN

Vrijheid is ons Nederlanders dierbaar. De verlossingen van tirannieke onderdrukking hebben aan het begrip vrijheid een diepe betekenis gegeven. Uit beide perioden kunnen wij een indruk krijgen van de waarde van onze nationale vrijheid. Wij kunnen leren van degenen die de vrijheid met succes bevochten hebben. Want zij hebben gevochten en zij hebben een prijs betaald. Wij kunnen uit het verleden inspiratie opdoen, maar ook inzicht krijgen in wat de bron is van onze vrijheid.

In dit boek wordt aandacht besteed aan getuigenissen uit het verleden, zoals officiële documenten, geheime correspondentie, vertrouwelijke brieven, dagboeken en toespraken. De getuigen van de worsteling tussen vrijheid en tirannie worden zelf aan het woord gelaten. Een aantal van hen speelt een hoofdrol in de gebeurtenissen.

De oprechtheid van hun woorden kan worden afgemeten aan hun daden. Aan de hand van de bronnen gaan we op zoek naar de bron van onze vrijheid.

LIJF, GOED EN BLOED

1568-1598

ZEVENTIEN NEDERLANDSE GEWESTEN

De Nederlandse staat is in de zestiende eeuw ontstaan. Voor die tijd waren de Nederlanden afzonderlijke gewesten in Noordwest-Europa die ongeveer het gebied van het huidige Nederland, België en Luxemburg besloegen. Elk gewest werd een land genoemd en had een eigen bestuur met een landsheer aan het hoofd, die de titel van graaf, hertog, heer of bisschop droeg. Holland, Zeeland en Vlaanderen waren bijvoorbeeld graafschappen, Brabant was een hertogdom, Friesland een heerlijkheid en Utrecht een bisschoppelijke heerlijkheid. De macht van de landsheer was beperkt, omdat hij rekening moest houden met bepaalde rechten van de inwoners van zijn land. Die rechten lagen op het gebied van rechtspraak, belasting, bestuur en oorlog. Een belangrijke bepaling was, dat er in het landsbestuur geen buitenlanders werden toegelaten. Al deze rechten werden bewaakt door de Statenvergadering waar vertegenwoordigers uit de drie standen bijeenkwamen: adel, geestelijkheid en burgerij. Elk gewest had zijn eigen 'Staten' of Statenvergadering.

Vanaf de veertiende eeuw was er een ontwikkeling geweest, waarbij één landsheer over verschillende landen was gaan heersen. Op die manier ontstond er een vereniging van landen, die de eigen bestuursinstellingen en rechten behielden. De landsheer van de verschillende

landen was in het ene land de graaf, in het andere de hertog, enzovoorts. In het midden van de vijftiende eeuw was een groot deel van de Nederlanden samengebracht onder een Frans adellijk geslacht, het huis Bourgondië. P.C. Hooft schreef hierover in zijn ‘Nederlandse historiën’:

het is het Bourgondische vorstenhuis tenslotte gelukt, door zijn huwelijken door te drukken, die van anderen te beletten, niet zonder zich schuldig te maken aan boosaardigheid en dwang, ook ten dele door erfenis en aankoop, de voortreffelijkste delen van dit gebied in te lijven en aan één gezag te onderwerpen.

Door vererving gingen de Nederlanden daarna over in handen van het Oostenrijkse huis Habsburg. In totaal zeventien Nederlandse gewesten kwamen onder Habsburgs bestuur te staan.

In de loop van de zestiende eeuw ontstonden er godsdienstige en politieke spanningen die leidden tot de scheiding van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden en tot de grondlegging van een onafhankelijke Nederlandse staat. De veranderingen die in de Nederlanden plaatsvonden moeten bezien worden tegen de achtergrond van het grote godsdienstige en politieke conflict in Europa.

TWEESPALT IN EUROPA

In de Middeleeuwen werd in Europa het christelijke geloof algemeen erkend. De kerk van Rome, de katholieke kerk, werd gezien als de enige christelijke kerk. Aan het einde van de Middeleeuwen, in het begin van de zestiende eeuw, begon daar verandering in te komen. In Duitsland ontstond een godsdienstige beweging, die een bedreiging vormde voor de eenheid van de katholieke kerk in Europa. Een professor in de theologie, Maarten Luther, begon kritiek te uiten op gebruiken en leringen van de kerk. Zijn eerste protest maakte hij op 31 oktober 1517 in 95 stellingen openbaar. Het was niet zijn bedoeling om een scheiding in de kerk teweeg te brengen, maar om haar te hervormen. De beweging waar hij de aanstoot toe gaf wordt daarom de hervorming genoemd. Protestantisme is een andere benaming voor dezelfde beweging.

De Bijbel was volgens Luther de richtlijn waaraan de kerk zich moest houden. Op grond van Bijbelse argumenten bestreed hij kerkelijke leerstellingen en de misstanden die daar uit voortkwamen. Dankzij de uitvinding van de boekdrukkunst konden zijn boeken en pamfletten breed verspreid worden onder de Duitse bevolking. Ook in andere delen van Europa vonden zijn ideeën gehoor. Op aandrang van de kerk ging de politiek zich ermee bemoeien. De keizer van het Duitse rijk riep

Luther op om zijn geschriften te herroepen. Tegenover de keizer en een grote vergadering van Duitse vorsten en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders antwoordde Maarten Luther op 18 april 1521:

Ik geloof niet in het getuigenis van de paus of van concilies alleen, want die hebben zich vaak vergist en zichzelf tegengesproken. Tenzij ik door getuigenissen van de Heilige Schrift [de Bijbel] of duidelijke argumenten overtuigd kan worden – en mijn geweten is gevangen in het Woord van God –, kan en wil ik niets herroepen.

Hier tekende het conflict tussen de katholieke kerk en de kerkhervormer zich duidelijk af. Het ging om een strijd over gezag: het gezag van pausen en concilies (kerkvergaderingen) tegenover het gezag van de Bijbel alleen. De kerk van Rome kende wel gezag toe aan de Bijbel als de bron van het christelijke geloof, maar eiste het ultieme gezag op voor de paus en de concilies. Alleen de concilies en de paus als hoogste priester van de kerk bepaalden wat een christen moest geloven. Het was niet toegestaan dat een leek (iemand zonder kerkelijke functie) de Bijbel las. De hervormers dachten daar anders over. ‘De Bijbel alleen’ (Sola Scriptura) was een van de grote strijdleuzen van de hervorming. Luther en andere kerkhervormers werkten aan uitgaven van de Bijbel in de landstaal om iedereen in staat te stellen de Bijbel te lezen en hierop zijn geloof te bouwen. De breuk tussen

de kerk van Rome en de hervormingsbeweging bleek onherstelbaar en leidde tot tweespalt in Europa. Een protestantse kerk ging zich afscheiden van de katholieke kerk.

Een dag nadat Luther had geweigerd zijn geschriften te herroepen, wierp de keizer van Duitsland zich met de volgende verklaring op als verdediger van het katholieke geloof:

Ik zal mijn koninkrijken, landsheerlijkheden, mijn vrienden, mijn lichaam, mijn bloed, mijn leven en mijn ziel inzetten tegen de valse leer van Luther.

EEN GROOT HEERSER IN EUROPA

De keizer die deze uitspraak deed was Karel V. Hij behoorde tot het machtige Habsburgse geslacht en naast keizer van Duitsland was hij koning van Spanje en heer der Nederlanden. Hij regeerde over het grootste Europese rijk sinds de tijd van Karel de Grote. De keuze van Karel V om de kerk te beschermen tegen de leringen van Luther lag voor de hand. Zijn politieke macht was nauw verweven met de katholieke godsdienst. De vorsten van wie hij afstamde hadden allen geijverd voor de eenheid van de kerk.

De katholieke kerk veroordeelde de leer van de hervorming openlijk als een valse leer, of een ketterij. Het

sprak daarom voor zich dat de ketterij bestreden moest worden. De kerk van Rome had daartoe niet alleen geestelijke middelen, zoals het uitspreken van vervloekingen, maar ook machtsmiddelen van de overheid tot haar beschikking. Te vuur en te zwaard bestreden kerk en overheid de ketterij. De kerkelijke rechtbank die zich toelegde op de opsporing, ondervraging en veroordeling van ketterij heette de inquisitie. Veroordeelden werden door de inquisitie overgedragen aan het wereldlijke gezag, dat de straf ten uitvoer bracht.

De eerste protestantse martelaren van Europa werden in de Nederlanden ter dood gebracht. Op 11 juli 1523 stierven Hendrik Voes en Johannes van Essen in de buurt van Brussel op de brandstapel. Om de verbreiding van de leer van Luther in de Nederlanden tegen te gaan vaardigde Karel V om de paar jaar nieuwe plakkatens (wettelijke verordeningen) uit. Meer dan dertig jaar lang volgden publicatieverboden, verbeurdverklaringen, martelingen en doodvonnissen elkaar op. Daarbij werd geen rekening gehouden met de bestaande rechten van de Nederlanders. Deze aanpak had niet het gewenste effect. Het aantal protestanten in de Nederlanden nam juist toe.

In Duitsland bleef de bestrijding van de ketterij niet bij wettelijke maatregelen. Door de steun die het protestantisme daar kreeg van plaatselijke vorsten, was Karel V

gedwongen tot het voeren van oorlog. Op den duur werd het protestantisme in Duitsland hem te machtig. Op 25 september 1555 stond de keizer bij de godsdienstvrede van Augsburg toe, dat de vorsten van de Duitse landen vrij konden kiezen tussen het katholicisme en het protestantisme als heersende godsdienst in hun gebied. Van versoepeling van de plakaten tegen de ketterij in de Nederlanden was geen sprake.

FILIPS AAN DE MACHT 1555

Op 25 oktober 1555, een maand na het sluiten van het verdrag in Augsburg, deed Karel V in Brussel afstand van zijn regering in de Nederlanden ten gunste van zijn zoon Filips. Tijdens de plechtigheid in tegenwoordigheid van de Staten van de Nederlanden sprak Karel V voor de laatste keer over het belang van het handhaven van de katholieke godsdienst. Hij memoreerde zijn eigen ijver voor deze zaak en riep zowel de Staten als zijn opvolger op om zich hiervoor te blijven inzetten.

De dag daarop verscheen Filips voor de Staten om zijn eed aan elk gewest opnieuw te bevestigen. In 1549 had hij namelijk een rondreis gemaakt door de Nederlanden en was in elk gewest ingehuldigd als de toekomstige opvolger van Karel V als landsheer. Daarbij had hij telkens de plechtige gelofte gedaan om de oude rechten en

gewoonten van dat gewest te onderhouden, ongeveer in deze bewoordingen:

Op dit evangelie van God zweer en beloof ik alle bestaande rechten, vrijheden en tradities van alle ingezetenen te zullen eerbiedigen.

Nadat Filips zijn eed had herbevestigd, deden de Staten op hun beurt de belofte van trouw aan Filips als nieuwe landsheer. Het mocht Filips duidelijk zijn dat de Nederlanders een groot belang hechtten aan hun bestaande rechten. Filips, die in Spanje zijn opvoeding had genoten, had daarentegen veel meer affiniteit met het onbeperkte koningschap zoals dat in Spanje functioneerde. Veel lastiger was de erfheerschappij in de Nederlanden, waarbij hij rekening moest houden met de rechten van zeventien afzonderlijke gewesten. Daarom overwoog hij serieus om in de Nederlanden het koningschap in te voeren.

FILIPS II EN DE INQUISITIE

Na de plechtigheden in oktober 1555 hoefden de Nederlanders niet lang te wachten om een indruk te krijgen van het beleid van Filips II. In de eerste maand van zijn regering hernieuwde hij de instructies voor de inquisitie. Binnen een jaar volgde de hernieuwing van de strenge plakkatens die zijn vader tegen de ketterij had uitgevaardigd. In zijn ijver voor de katholieke gods-

dienst trad Filips in de voetstappen van zijn vader. De zoon sprak net als zijn vader over zijn buitengewone toewijding:

Ik neem mij voor om kosten noch moeite te sparen, ja zelfs mijn eigen leven niet, om het katholieke geloof te verdedigen.

Politieke en godsdienstige doelstellingen lieten zich bij Filips moeilijk scheiden. Volgens zijn overtuiging waren het katholieke geloof en het staatsgezag onlosmakelijk met elkaar verbonden. Hij drukte zich als volgt uit over zijn beleid in de Nederlanden:

Het gaat om het behoud van ons oude ware geloof, de katholieke godsdienst, en de uitroeïing van alle sekten en ketterijen in deze landen. Als het daarmee goed komt, volgt vanzelf een aangename rust, vrede, eenheid en saamhorigheid in het land.

De gebeurtenissen in Duitsland en andere landen dienden als afschrikwekkend voorbeeld:

Er is daar grote wanorde en verdeeldheid ontstaan door diverse sekten die komen van de vijand, de vader van alle tweedracht en onenigheid ... die sekten en dwalingen moeten uitgeroeïd worden om deze landen [de Nederlanden] in voorspoed te bewaren.

Na de aanvaarding van de heerschappij over de Nederlandse gewesten bleef Filips II slechts enkele jaren in de

Nederlanden. In 1559 keerde hij naar zijn geboorteland Spanje terug om daar tot zijn dood te blijven. Vanuit Spanje bleef de koning controle uitoefenen over de inquisitie in de Nederlanden. Hoogstpersoonlijk schreef hij aan de Nederlandse inquisiteurs, hen aansporend om hun ‘werk’ te doen:

Laat je niet afleiden, door geen enkele overweging.

De rechters in het land kregen ook een instructie:

De wereldlijke rechters behoren de inquisiteurs de hulp te bieden die zij nodig hebben.

PROTEST UIT DE NEDERLANDEN 1563-1566

De reactie in de Nederlanden op het beleid van Filips II was een toenemend protest. Ook katholieken hadden een weerzin tegen de wrede vervolging van de protestanten. Drie leden van de Raad van State, het hoogste adviesorgaan voor staatszaken in de Nederlanden, stuurden op 11 maart 1563 een indringende brief naar de koning. De raadsleden, de prins van Oranje, de graaf van Egmont en de graaf van Hoorne, wonden er geen doekjes om. Zij schreven dat het beleid van Filips in de Nederlanden had geleid tot ‘algemene ontevredenheid’. Meer nog dan dat, het wekte ‘de haat van het volk’ op.

Filips kreeg echter steun voor de harde lijn tegen de ketters van de algemene kerkvergadering van de katholieke kerk in het Noord-Italiaanse Trente. Dit concilie had de leer van de hervorming in 126 stellingen afgewezen. Het concilie werd op 4 december 1563 officieel afgesloten met de vervloeking van alle protestanten.

Het protest in de Nederlanden tegen het Spaanse beleid bleef aanhouden. Prins Willem van Oranje trad steeds prominenter naar voren. Op oudejaarsdag 1564 sprak hij de Raad van State toe:

De bloedplakkaten moeten gematigd worden. Het is ten enenmale onmogelijk om de godsdienst in de oude staat te bewaren door middel van plakkatens, inquisiteurs en bisschoppen. Ook al houd ik mijzelf aan de katholieke godsdienst, ik kan niet goed vinden dat vorsten willen heersen over de gewetens der mensen en hun de vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen.

De prins gebruikte de benaming die het volk gaf aan de gehate plakkatens betreffende de godsdienstvervolging: 'bloedplakkaten'. Ook van andere zijde kreeg de Spaanse koning het signaal dat zijn beleid op grote weerstand stuitte. Inquisiteurs in de Nederlanden schreven hem dat zij hun werk niet konden verrichten zonder gevaar voor eigen leven:

Zo zeer is ons ambt gehaat geworden bij het volk.

Een duidelijke waarschuwing klonk door in de brief die prins Willem van Oranje op 24 januari 1566 aan de Spaanse koning schreef:

Er is een groot gevaar dat het hele land geruïneerd wordt ... Als de koning de inquisitie en de strikte uitvoering van de plakkaten door wil zetten, wil ik verzoeken uit mijn functie ontheven te worden.

De koning legde het verzoek om ontslag naast zich neer en de waarschuwing voor onlusten wees hij van de hand:

Ik kan niet instemmen met een verzachting van de plakkaten.

Immers, zoals hij eerder aan een ander lid van de Raad van State, de graaf van Egmont, had laten weten:

Bij godsdienstige zaken past het niet om met laksheid te werk te gaan.

DE UITBARSTING 1566

De verzoeken om matiging kwamen niet alleen bij de koning terecht. Landvoogdes Margaretha van Parma voerde in Brussel namens de koning het bestuur over de Nederlanden. Op 5 april 1566 werd haar een protest-brief aangeboden door tweehonderd Nederlandse edelen. Daarin noemden zij de plakkaten en de daarmee verbonden inquisitie

de bron en oorsprong van alle onheilen.

De edelen meenden voor een goede zaak op te komen en namen daarbij

ons geweten tot getuige.

Dit grootschalige protest was voor de landvoogdes reden om matiging van de vervolging te beloven. Het ging om een tijdelijke maatregel, omdat zij tijd nodig had om overleg te plegen met de koning in het verre Spanje. Haar toezegging had tot gevolg dat protestantse predikers moed vatten om in het openbaar op te treden. De predikers in deze tijd stonden veelal onder invloed van Johannes Calvijn, die behoorde tot de tweede generatie kerkhervormers. In de zomer van 1566 preekten zij onder grote belangstelling op vele plaatsen in de Nederlanden in de openlucht.

De plotselinge vrijheid steeg sommigen naar het hoofd. In een mengeling van vernielzucht en godsdienstijver ging er van augustus tot oktober 1566 een storm van geweld door de Nederlanden. De gewelddadigheden waren gericht tegen beelden en andere religieuze voorwerpen in kerken en kloosters, die door predikers van de hervorming als vormen van afgoderij waren veroordeeld. Dit werd later de Beeldenstorm genoemd.

DE KOMST VAN ALVA 1567

Filips II was niet voor niets gewaarschuwd voor onlusten. Maar de koning was niet van plan om de Statenvergadering bijeen te roepen voor overleg met de vertegenwoordigers van de standen in de Nederlanden. Onder aanmoediging van de paus besloot hij om een legermacht van tienduizend soldaten naar de Nederlanden te sturen. Aan het hoofd daarvan stelde hij zijn favoriete generaal, de hertog van Alva. Aan Alva verleende hij onbeperkte volmacht om het oproer in de Nederlanden te bedwingen. Met de rechten van de Nederlanders hield hij niet langer rekening.

De landvoogdes stelde zich te weer tegen de komst van het leger. Zij liet de koning weten, dat de orde in het land was hersteld. De koning liet echter het leger, dat te voet op weg was uit Italië, niet terugroepen. Ondertussen sloeg in de Nederlanden de vertwijfeling toe.

In het voorjaar van 1567 verliet de vierendertigjarige prins Willem van Oranje de Nederlanden. Hij ging terug naar zijn geboorteplaats Dillenburg in Duitsland. Vanaf zijn elfde had hij Karel V en later Filips II in verschillende functies gediend. Door zijn politieke inzicht wist hij dat hij zijn leven niet meer zeker was. Het vertrek van de prins wekte grote verslagenheid bij de protestan-

ten en was de aanleiding voor velen van hen om te vluchten.

In augustus 1567 kwam Alva met zijn leger in de Nederlanden aan. Het duurde niet lang, of de landvoogdes diende haar ontslag in en Alva nam de politieke leiding over. Alva richtte een nieuwe rechtbank op, waar hij zelf de leiding over nam. De Raad van State functioneerde niet meer. Prins Willem was immers gevlucht en op 9 september werden de andere twee leden, de graaf van Egmont en de graaf van Hoorne, op last van de nieuwe rechtbank gearresteerd.

Niemand leek veilig voor Alva's rechtbank, die al gauw de bijnaam 'Bloedraad' kreeg. Talloze mensen verloren hun bezittingen, werden ter dood veroordeeld of verbannen. Met de arrestatie van Egmont en Hoorne was het land in een staat van volkomen rechteloosheid geraakt. Ieder, ongeacht rang of godsdienst, die opkwam voor de bestaande rechten van de Nederlanders, kwam in aanmerking voor een beschuldiging. Deze rechtsverkrachting samen met de aanwezigheid van Spaanse soldaten zorgden ervoor dat de schrik er goed in zat. Niet zonder voldoening rapporteerde generaal Alva in oktober 1567 aan zijn heer in Spanje:

God zij dank, alles is volkomen rustig in de Nederlanden.

HET WILHELMUS

Prins Willem van Oranje achtte zijn vlucht niet onwettig. Hij was immers niet verplicht om een generaal te gehoorzamen, die de bevoegdheid had om de wetten van het land terzijde te schuiven. In de ogen van de prins was het sturen van een leger om zijn onbeperkte macht te bevestigen een onwettige daad van de koning. De prins had enerzijds trouw aan de koning gezworen en anderzijds beloofd de rechten van de gewesten te zullen eerbiedigen. In dit conflict van plichten koos hij voor zijn geweten en voor het volk:

ik zou niets willen doen dat tegen mijn geweten ingaat.

Verzet tegen de koning zag hij als

noodzakelijk en eerbaar.

Het Wilhelmus, dat in deze tijd is ontstaan, bezingt de gewetensvolle keuze van de prins. Het naar hem genoemde lied laat de prins aan het woord als hij spreekt over zijn eerbied voor de koning van Spanje:

*ik heb de koning van Spanje altijd geëerd ...
nooit heb ik hem veracht.*

Hij was niet alleen dienaar van de koning, maar wilde ook dienaar van God zijn. Het Wilhelmus eindigt met een couplet over het dienen van de Heere God,

de hoogste Majesteit.

Aan God was de prins de hoogste gehoorzaamheid verschuldigd. De koning voerde volgens de prins een onrechtmatig beleid, dat het volk onderdrukte. Zijn geweten vertelde hem dat hij God meer moest gehoorzamen dan de koning en daarom zijn verplichtingen aan het volk niet mocht verzaken. Volgens het Wilhelmus was dus het verlangen tot gehoorzaamheid en niet de wens tot opstandigheid de basis voor het handelen van de prins.

LIJF, GOED EN BLOED

In ballingschap in Duitsland, buiten het bereik van de Spaanse legers en verlost van staatszaken, had prins Willem gelegenheid om te overwegen wat hem te doen stond. Niet alleen vragen van praktische en politieke aard stonden hem voor ogen, ook geloofsvraagstukken hielden hem bezig. In de zomer van 1567 ging hij op zoek naar een predikant, die hem kon bijstaan in het lezen en verstaan van de Bijbel. Hij had namelijk een verlangen om

gesterkt en bevestigd te worden in mijn gemoed en in mijn geweten.

De katholieke prins, die zich was gaan inzetten voor de gewetensvrijheid van de protestanten, was inmiddels een van hen geworden.

In de overweging om zich in te zetten voor een zaak waarvan hij wist dat deze rechtvaardig was, maar die ook zwaar en bijna onmogelijk zou zijn, voelde prins Willem zich gesterkt door een groeiend godsvertrouwen. Later zou hij verklaren:

Voordat wij ooit met deze zaak en de bescherming van de christenen en andere verdrukten in deze gewesten begonnen zijn, hebben wij met de allerhoogste Potentaat der potentaten een zo nauw verbond gesloten, dat wij geheel verzekerd zijn, dat wij en al degenen die hier vast op vertrouwen, door Zijn geweldige en machtige hand ten laatste - al Zijn en onze vijanden ten spijt - nog bevrijd zullen worden.

De hoogste Potentaat (machthebber) boven alle andere potentaten is God. Dit betekende, dat prins Willem van Oranje niet eerder de leiding over de Nederlandse vrijheidsstrijd op zich nam, dan dat hij een verbond had gesloten met God.

Op een ander moment verklaarde hij over zijn deelname aan de strijd voor de vrijheid:

als basisbeginsel neem ik de soevereine en universele bewaring Gods, die mijn zwakheid tot op heden sterk heeft gemaakt; op Hem vertrouw ik dat Hij het zal voltooien.

De prins had besloten om zich voor de bevrijding van de Nederlanden in te zetten met

lijf, goed en bloed.

OORLOG 1568

Verzet tegen het sterke Spaanse bezettingsleger kon maar een ding betekenen: oorlog. Prins Willem van Oranje probeerde door diplomatie, met steun van familie en uit eigen middelen een zo groot mogelijk leger op de been te brengen waarmee hij de Nederlanden zou kunnen binnenvallen. De eerste troepen die in naam van Oranje het land binnentrokken, werden geleid door de broer van Willem, graaf Lodewijk van Nassau. Met de veldslag bij Heiligerlee op 23 mei 1568, was de vrijheidsoorlog tegen Spanje begonnen. De troepen van de prins vochten onder een banier met daarop de woorden:

Vrijheid van het vaderland en van het geweten.

Vier jaar lang werden door de legers van de prins geen noemenswaardige overwinningen behaald. De prins had voortdurend te kampen met geldgebrek. In het voorjaar van 1572 naderden geuzentropen het Hollandse stadje Den Briel, dat zij in naam van de prins innamen. Nog meer overwinningen volgden, waarop veel Hollandse en Zeeuwse steden zich bij de prins aansloten. In het

najaar besloot prins Willem om Duitsland te verlaten en naar Holland en Zeeland te gaan

om daar mijn graf te vinden.

De steden die de zijde van de prins hadden gekozen werden het doelwit van Spaanse aanvallen. Er werd flink ingezet op de belegeringen van Haarlem, Alkmaar en Leiden. Vanuit zijn nieuwe woonplaats Delft kon de prins nauw contact onderhouden met zijn medestanders. Het leek er niet meer op dat Alva in staat zou zijn om alle steden te herwinnen. Koning Filips besloot om een vervanger te sturen.

KONINKLIJKE OPDRACHT 1573

Zijn schrikbewind had meer dan zes lange jaren geduurd, toen Alva in december 1573 plaats moest maken voor een andere Spaanse bewindvoerder over de Nederlanden. Alva maakte zelf de balans op:

*meer dan 18.000 mensen heb ik laten ombrengen
omwille van geloof of vanwege oproer.*

Hoewel zijn opvolger Requesens een wat gematigder beleid zou gaan voeren, had deze een geheime opdracht gekregen die er niet om loog. Op 21 oktober 1573 had de koning vanuit Madrid hem het volgende geschreven:

Gezien het kwaad dat de prins van Oranje en zijn broer graaf Lodewijk aan de godsdienst hebben aangericht, gezien de dwalingen en de ketterijen die door hen in de Nederlanden zijn ingevoerd, gezien het oproer, de opstand en de rebellie waarvan zij de makers zijn, zou men God ongetwijfeld een grote dienst bewijzen als men zou slagen om zich te ontdoen van twee zulke slechte mannen. Wilt Uwe Excellentie er over nadenken en mannen aanstellen die ervoor zorg gaan dragen dat de twee broers komen te overlijden.

Zo gaf de koning het bevel tot sluipmoord. Requesens hoefde zich niet langer te bekommeren om graaf Lodewijk toen deze een half jaar later bij de slag op de Mookerheide sneuvelde. Op het leven van de prins werden geregeld nieuwe aanslagen beraamd, die telkens mislukten.

Het lukte Spanje intussen niet om de oorlog te winnen. In 1580 gaf de koning de eis van geheimhouding op en vaardigde een ban uit tegen de prins van Oranje. In een koninklijke bekendmaking werd de prins verbannen verklaard en werd er een hoge geldelijke beloning uitgelooft voor het overleveren of vermoorden van de prins, met kwijtschelding van eventuele misdaden en verheffing tot adeldom. De koning presenteerde zich in deze publicatie als 'Gods dienaar'. De benamingen die hij aan de prins van Oranje gaf waren minder fraai:

*vijand van het menselijke geslacht;
algemene pest van de christenheid;
oproerkraaier;
schelm en verrader;
vijand van ons en van de landen.*

De beschuldiging aan het adres van de prins luidde:

*Oranje was begonnen de gewetensvrijheid in te
voeren, of beter gezegd, verwarring van godsdienst.*

Uit deze verklaring van de Spaanse koning is op te maken dat de prins een rechtvaardige strijd voerde als men uitgaat van het recht op gewetensvrijheid. De koning wilde al zijn onderdanen de gewetensvrijheid onthouden; de prins daarentegen voerde in zijn vaandel: vrijheid van het geweten. De openbare ban tegen de prins was de aanleiding voor de prins om een weerwoord te schrijven. De ban had ook gevolgen voor de band tussen Filips II en de Staten-Generaal.

VERLATING VAN FILIPS 1581

Vanaf het jaar 1572 hadden belangrijke delen van de Nederlanden zich vrij verklaard van Spaanse overheersing. De vrije steden en gewesten namen in die tijd de eerste stappen om zich te verenigen in een gezamenlijk verbond tegen Spanje. De oude vorm van bestuur per gewest, de Staten, bleef bestaan. De vergadering van de

Staten van de gewesten die zich verenigden, de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden, werd steeds belangrijker naarmate de samenwerking groeide. Prins Willem van Oranje streefde de vereniging van alle Nederlanden in de strijd tegen Spanje na, maar grote verschillen tussen de gewesten hielden dat tegen. Het zwaartepunt van het verzet tegen de Spaanse overheersing bleef in het noorden liggen.

De ban tegen de prins van Oranje maakte iedereen duidelijk dat de breuk met de koning van Spanje onherstelbaar was. In de praktijk waren de vrije gewesten al lang in oorlog met de koning van Spanje, maar officieel was hij nog steeds de landsheer. Om aan die situatie een einde te maken namen de Staten-Generaal van de Verenigde Nederlanden op 26 juli 1581 unaniem de Acte van Verlatinghe aan. In de Staten-Generaal waren op dat moment vertegenwoordigd de gewesten Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland en gebieden en steden in de Zuidelijke Nederlanden, waaronder Antwerpen en Gent. In de Acte van Verlatinghe werd Filips II afgezet als heer van deze Nederlanden.

De Acte van Verlatinghe kan gezien worden als de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring. In deze Acte werden de argumenten gegeven waarom de koning van Spanje werd afgezet. Dat waren ook de redenen waarom

de Nederlanders de strijd tegen de Spaanse koning waren begonnen. In hoofdzaak is koning Filips volgens de Acte van Verlatinghe ontdaan van zijn heerschappij, omdat hij zijn goddelijke plicht om zijn volk te dienen verzaakt had en in plaats daarvan een tiran was geweest. De Acte begint aldus:

Het is algemeen bekend dat een vorst voor een land door God tot hoofd van zijn onderdanen is aangesteld om deze te beschermen en te bewaren voor alle onrechtvaardigheid, schade en geweld, zoals een herder zijn schapen moet beschermen, en dat de onderdanen niet door God geschapen zijn ten behoeve van de vorst ... om hem als slaven te dienen. Integendeel, de vorst is er ter wille van de onderdanen, zonder welke hij geen vorst is, om hen rechtvaardig en verstandig te regeren en te verdedigen, en hen lief te hebben zoals een vader zijn kinderen en een herder zijn schapen; hij zet zijn lichaam en leven op het spel om hen te beschermen.

Verderop spreekt het document over de vrijheid van alle onderdanen:

de aangeboren vrijheid van hen zelf en van hun vrouwen, kinderen en nakomelingen.

De Acte van Verlatinghe spreekt hier over vrijheid: vrijheid voor alle mensen (mannen, vrouwen, kinderen, toekomstige generaties). Dit is de vrijheid waarvoor gestreden werd, waarvoor de prins lijf, goed en bloed

heeft ingezet. Waar baseerden de schrijvers van Neêrlands onafhankelijkheidsverklaring die vrijheid op? Op God.

Onderdanen zijn immers ‘door God geschapen’. Hun ‘vrijheid is aangeboren’, dat wil zeggen: omdat zij tot het menselijke geslacht behoren zijn zij vrij. De mens is naar Gods beeld geschapen en God Zelf – God zijnde – is vrij. Daarom is een vorst door God aangesteld om zijn onderdanen te dienen en hun vrijheid te verdedigen. God, Die de gever is van vrijheid, is ook de tegenstander van alles wat die vrijheid bedreigt:

God is de vijand van alle tirannie.

Duidelijker dan zo konden de opstellers van dit document het niet stellen. Voor altijd ligt de vrijheid van alle Nederlanders verankerd in de woorden van de Acte van Verlatinghe, welke immers spreekt over de onderdanen én hun nakomelingen.

De misdaad van Filips was dat hij een vijand van de vrijheid was geweest. Volgens de Acte zou hij van zijn raadgevers het advies hebben gekregen om de Nederlanden opnieuw te veroveren, om daarna absoluut te kunnen heersen. Alleen op die manier kon hij afkomen van de hinderlijke rechten en vrijheden, waaraan hij door een eed was gehouden.

Van alle vormen van tirannie waaraan de Spaanse koning zich schuldig had gemaakt, was volgens de opstellers van de Acte dit wel de ergste: de knechting van de gewetens van zijn onderdanen. Het geweten behoort namelijk niet tot het terrein van de koning, maar tot het terrein van God:

*Van zijn geweten is men aan niemand
verantwoording verschuldigd, dan aan God alleen.*

Koning Filips zou zijn onderdanen nooit de vrijheid toestaan om naar hun geweten God te dienen. Hij had immers geschreven dat gewetensvrijheid voor hem gelijk stond aan ‘verwarring van godsdienst’.

DE DOOD VAN DE PRINS 1584

De Acte van Verlatinghe is een document vol mooie en krachtige woorden. Nog mooier dan de woorden zijn de voorbeelden van personen die geleefd hebben naar de idealen die erin beschreven staan. Wie zouden de leden van de Staten-Generaal in gedachten hebben gehad, toen zij schreven:

de vorst ... ter wille van de onderdanen;

om hen ... te verdedigen;

*hen lief te hebben zoals een vader zijn kinderen en een
herder zijn schapen;*

hij zet zijn lichaam en leven op het spel om hen te beschermen.

Aan wie anders dachten zij dan aan de prins van Oranje?

Toen de Staten-Generaal de Acte van Verlatinghe opstelden, was het Wilhelmus al in omloop in de Nederlanden. In het Wilhelmus spreekt de prins de Nederlanders als het ware toe en zegt dat hij hen wil helpen de tirannie te verdrijven. Hij ziet de nood van zijn 'armeschapen' en spaart lijf noch goed voor hen. Boven de eerste gedrukte versie van het lied stond Willems eretitel 'pater patriae': vader des vaderlands. Volgens dit lied voldeed de prins aan alle idealen voor een vorst: hij diende zijn onderdanen, verdedigde hen tegen vijanden, had hen lief als een vader en zette zijn leven voor hen in als een herder.

De liefde van de prins voor het Nederlandse volk werd niet alleen aangetoond door zijn daden, maar ook door de wederliefde die hij van velen ontving. Lees bijvoorbeeld de reactie van de bevolking toen de prins in 1577 het noorderkwartier van Holland bezocht en daar van stad tot stad trok:

Het is bijna onmogelijk de grote blijdschap en vreugde te beschrijven die hij bij zijn komst ontving, een ieder die hem te zien kreeg hield zich voor gelukkig. ... Het

gewone volk in het noorderkwartier noemde hem 'Willem-vader'. Zij riepen elkaar toe: 'Willem-vader is gekomen!' – en dat met zulk een expressie, dat je de blijdschap van de gezichten kon lezen.

De gunst die de prins bij vele inwoners van de Nederlanden genoot, bleek in 1582, toen een aanslag op zijn leven hem op de rand van de dood bracht. De aanslag had in Antwerpen plaatsgevonden en de burgemeester van de stad had 21 maart uitgeroepen tot bid- en vastendag om tot God te bidden voor de gezondheid van de prins. Er was een enorme toeloop naar de kerken, zodanig

dat men niet weet of men ooit meer volk in de kerken van Antwerpen gezien heeft en of er ooit meer tranen vergoten zijn, vanwege de grote liefde en genegenheid die de gewone burgers en inwoners van de stad Antwerpen voor de prins hadden.

Ruim een maand later, op 2 mei, verscheen de prins voor het eerst na zijn herstel weer in het openbaar. Een grote menigte verzamelde zich om de prins te zien en 'velen weenden van blijdschap'.

Ruim twee jaar later, op 10 juli 1584, toen de prins in Delft woonde, werd er weer op hem geschoten. Dit maal door een zekere Balthasar Gerards, die zich onder valse voorwendselen in de directe omgeving van de prins had begeven. Van dichtbij getroffen, zakte de prins dodelijk

gewond in elkaar. De laatste woorden op zijn lippen waren:

Mijn God, mijn God, heb medelijden met mij en met dit arme volk.

Een ooggetuige gaf verslag van de sfeer in Delft, nadat al snel bekend geworden was dat de prins door moordenaarshand was gevallen:

Heel de stad is in rouw gedompeld. Zelfs de kleine kinderen huilen op straat.

De Staten-Generaal erkenden diezelfde dag:

we hebben onze vader des vaderlands verloren.

GEBEDEN

Prins Willem van Oranje blies zijn laatste adem uit met een gebed op zijn lippen:

Mijn God, mijn God, heb medelijden met mij en met dit arme volk.

Opmerkelijk zijn de woorden van Maurits, de zestienjarige zoon van prins Willem, twee dagen na de dood van zijn vader:

Maar omdat de laatste woorden van Zijne Excellentie waren: 'Mijn God, ontferm U over mijn ziel, mijn God, ontferm U over Uw volk!' hoop ik, dat de barmhartige

God zijn gebed verhoord zal hebben en dat hij deze landen onder zijn heilige bescherming en hoede zal nemen.

Als eerste reactie op de moord deed graaf Jan van Nassau, de broer van de prins, een oproep tot gebed:

Ik hoop dat deze beproeving ertoe leidt dat iedereen toeneemt in de vreze des Heeren en net als de koning en de inwoners van Ninevé het aangezicht van God gaat zoeken.

In de Bijbel is Ninevé een heidense stad, waarvan de hele bevolking zich van zonden bekeerde en zich met gebed en vasten tot God richtte. Het officiële verslag van de moord op de prins, dat in opdracht van de Staten-Generaal was geschreven, besloot met een gelijkgestemde oproep aan de lezers

om te wenen, te vasten en waarachtig berouw te tonen van hun zondig leven.

Op 14 juli, vier dagen na de moord, kondigden de Staten-Generaal een algemene bid- en vastendag af over alle gewesten van de Verenigde Nederlanden. Heel uitzonderlijk was het niet dat de overheid een publieke oproep deed tot gebed. Tussen 1572 en 1598 werden in de vrije Nederlanden meer dan veertig publieke bid-, vasten- en dankdagen door het hoogste bestuurlijke gezag uitgeroepen: de Staten-Generaal, de Raad van

State en Willem van Oranje. Naast deze nationale bid-
dagen waren er vele andere publieke momenten van
gebed tijdens de vrijheidsstrijd tegen Spanje. Onze voor-
ouders werden gedrongen tot gebed door de nood in het
land in verband met de oorlog of door de oorlog zelf. Als
zij een bijzondere bevrijding of overwinning meemaak-
ten, was hun eerste reactie om God daarvoor te danken.

Een indrukwekkend voorbeeld daarvan is wat er
gebeurde in 1574. In dat jaar werd de stad Leiden maan-
denlang belegerd door Spaanse troepen, zodat de bevol-
king ten slotte gekweld werd door hongersnood en pest. Het
stadsbestuur riep in die periode de Leidse bevolking vier
maal op tot gebed. Op zondag 3 oktober 1574 was er
onverwachts een doorbraak, waardoor de troepen van
de prins de stad konden bereiken en de bevolking kon-
den voorzien van voedsel. Meteen daarop gingen de
geuzenadmiraals en hun manschappen samen met de
burgers naar 'de Pieterskerk, waar zij God geloofd en
geprezen hebben' voor de wonderlijke uitredding. Die-
zelfde middag woonde de prins in Delft een kerkdienst
bij, toen hem het bericht bereikte dat Leiden ontzet was.
Hij lichtte de predikant in, die de gemeente voorging in
dankzegging. Het nieuws ging als een lopend vuurtje
door Delft en 'de twee grote kerken van Delft raakten
vol' met mensen die spontaan God dankten voor deze
goede tijding.

Net als in de dagen van Ninevé zochten aan het eind van de zestiende eeuw Nederlanders van hoog tot laag hun heil bij een barmhartig God.

FILIPS II IN OORLOG 1584-1598

Na het overlijden van de prins zochten de vrije Verenigde Nederlanden (de Noordelijke Nederlanden) tastend een weg naar de toekomst. Alleen op geestelijk gebied bestond er continuïteit. Op het militaire vlak ontbrak het aan een bevelhebber, die tegenwicht kon bieden aan de Spaanse legeraanvoerder van dat moment, de hertog van Parma. Achtereenvolgens werden Gent, Brussel en Antwerpen door hem ingenomen. Door de val van Antwerpen in augustus 1585 leek de kans op een hereniging van de Zuidelijke Nederlanden – die geheel onder Spaans gezag stonden – met de Noordelijke Nederlanden voorgoed verkeken. Op politiek gebied was er nog veel onzekerheid. De Staten-Generaal zochten naar een vorst die de plaats van landsheer kon innemen.

Het was koning Filips zelf die Parma ervan weerhield om de Noordelijke Nederlanden met een grote aanval te bedreigen. In Spanje werd druk gebouwd aan een vloot van meer dan honderd grote schepen, die bedoeld was voor een invasie van Engeland. Parma kreeg uit Spanje bevel om een eigen vloot in gereedheid te brengen en al zijn soldaten paraat te houden om zich bij de invasie-

vloot aan te sluiten. De Spaanse koning noemde de oorlogsvloot ‘invincibel’ – onoverwinnelijk. Voor zijn onderneming had hij de pauselijke zegen. Paus Sixtus had Elizabeth, de protestantse koningin van Engeland, in de ban gedaan en haar regering onwettig verklaard. De Spaanse invasie moest er voor zorgen, dat Engeland weer onder het gezag van de roomse kerk kwam.

De vloot uit Spanje arriveerde eind juli 1588 in de wateren tussen Frankrijk en Engeland. De opdracht was om zich te verenigen met de troepen van Parma alvorens Engeland aan te vallen. Zeeuwse en Hollandse schepen beletten het uitvaren van de schepen van Parma uit de Zuid-Nederlandse havens. Intussen vielen Engelse schepen de grote Spaanse schepen op zee aan. Toen het wachten op vereniging met de troepenmacht uit de Nederlanden te lang duurde en de schade door Engelse aanvallen te groot werd, vluchtte de Spaanse vloot naar het noorden richting Noorwegen. Van daar leidde de route om Schotland en Ierland naar Spanje. De vloot kreeg echter te kampen met vreselijk noodweer. Hierdoor vergingen meer schepen dan er waren vergaan in de zee strijd. Het hele invasieplan liep uit op een fiasco.

Nog waren de bronnen van Filips niet uitgeput. Wederom belette hij Parma om zijn aandacht naar de vrije Nederlanden in het noorden te richten. In opdracht van zijn koning viel Parma in 1590 Frankrijk

binnen, waar Filips hoop had om voor zijn dochter Isabella de kroon te bemachtigen. De Spanjaarden hebben in de jaren daarop veel kracht aan de Franse oorlog verspild.

Vlak voor zijn dood gaf Filips II de Nederlanden aan zijn dochter Isabella als huwelijksgeschenk. Het Spaanse koningschap zou na zijn dood overgaan op zijn zoon Filips III. Zo ontstond er een scheiding in de bestuurlijke ontwikkeling van Spanje en de Zuidelijke Nederlanden, waardoor Spanje minder gemakkelijk gebruik kon maken van de Zuidelijke Nederlanden om de vrije Noordelijke Nederlanden aan te vallen.

De grootse ondernemingen van koning Filips II hadden de Spaanse schatkist uitgeput. Op 13 september 1598 overleed de koning in Madrid. Op zijn sterfbed drukte hij zijn dochter Isabella voor de laatste keer op het hart om het katholieke geloof te bevorderen.

NEDERLAND BAKEN VAN VRIJHEID

De beslissingen die Filips nam vanaf de dood van prins Willem tot zijn eigen sterven gaven de vrije Nederlanden ruimte voor het opbouwen van kracht. De groei van zwakte naar kracht wordt goed geïllustreerd door de ontwikkeling die prins Maurits doormaakte. Toen zijn vader in 1584 vermoord werd, was hij nog student in

Leiden. Politiek interesseerde hem niet veel, maar het leger des te meer. In 1586 behaalde hij zijn eerste wapenfeit als legerbevelhebber. Het gebied van de Noordelijke Nederlanden was in die tijd nog bezaaid met vestingen en steden die in Spaanse handen waren. Maurits ging in de aanval en met zijn overwinningen op de geduchte vijand dwong hij in heel Europa respect af. In 1597 maakte prins Maurits zijn belangrijkste werk af door het hele gebied boven de Rijn vrij te maken van de Spaanse vijand.

Op politiek gebied zochten de Verenigde Nederlanden naar een nieuwe landsheer, maar het bleek onmogelijk om een geschikte kandidaat te vinden. In 1588 hakten de Staten-Generaal de knoop door en besloten zij dat de Nederlandse staat als republiek door zou gaan. De meest invloedrijke man binnen het bestuur van de republiek was Johan van Oldenbarnevelt. Hij deed zijn werk met respect voor de politieke erfenis van prins Willem van Oranje en in goede verstandhouding met diens zoon prins Maurits.

De Republiek der Nederlanden was een baken van vrijheid geworden in de wereld. Wij leerden onszelf te regeren zonder een heerser boven ons die zijn wil tot een ijzeren wet maakte. In die atmosfeer van vrijheid brak een tijd van bloei aan voor de Republiek, de zeventiende eeuw, onze 'gouden eeuw'.

De vrijheid van geweten om God te dienen was en bleef het leidende beginsel in de strijd tegen Spanje, die nog tot 1648 zou voortduren. Mochten onze vijanden soms gedacht hebben dat het over zou zijn met ons verzet nadat onze leider was vermoord, dan hadden zij ongelijk gekregen. Of zoals verwoord in het officiële verslag van de moord op de prins:

Die vijanden meenden dat zij in de wereld alleen te maken hadden met deze prins, alsof er in de hemel geen God is, die andere personen zou kunnen opwekken, net zoals Hij deze goede en vrome prins had opgewekt.

De prins zelf had eens in een brief aan zijn moeder geschreven waarom de strijd werd voortgezet:

We zijn nog diep in de oorlog gewikkeld: de ene dag winnen wij, de andere dag verliezen wij. ... We zouden wel naar een goede vrede verlangen, maar daar is weinig hoop op. Het enige wat de vijand ons aanbiedt is dat we het Woord van God zullen verlaten. Godzijdank wil niemand dat graag doen, maar men wil liever het uiterste eraan wagen dan die schat te verliezen.

De Staten-Generaal en trouwens ook de Raad van State zouden in hun afkondigingen van algemene bid- en vastendagen nog een stap verder gaan dan het behoud van die schat. Niet alleen in politiek en militair opzicht,

maar ook in geestelijk opzicht moedig geworden, uitten zij de wens dat

het goddelijke Woord van dag tot dag meer bekend zal worden, aangenomen zal worden en uiteindelijk door de hele wereld verbreid zal worden.

BLOED, ZWEET EN TRANEN

1940-1945

DE OORLOG VAN '40-'45

Na de dood van Filips duurde het nog vijftig jaar voordat Spanje in 1648 de zelfstandigheid van Nederland erkende en er vrede kwam. In de eeuwen die volgden heeft het voortbestaan van Nederland als zelfstandige natie enkele malen op het spel gestaan. In heel die periode is er voor ons land geen zwaardere tijd geweest dan de Tweede Wereldoorlog. Vijf jaren lang, van mei 1940 tot mei 1945, was ons land bezet door een Duitse bezettingsmacht. Vandaar dat we ook wel spreken over de oorlog van '40-'45.

De Duitse agressie tegen ons volk en vele andere volkeren ging vooral uit van één man, Adolf Hitler. Adolf Hitler had in Duitsland de absolute macht over staat en leger. De tirannie die in 1940 over ons land kwam, is terug te voeren op deze man. Nederland had een consequente neutrale politiek gevoerd en had geen aanleiding gegeven tot de Duitse agressie. De vraag komt naar boven waar deze eenzijdige agressie vandaan kwam. We richten onze aandacht daarvoor op de hoofdschuldige: Adolf Hitler.

HITLERS ACHTERGROND

Adolf Hitler werd in 1889 in het Oostenrijkse Braunau am Inn geboren in een katholiek gezin. Zijn vader Alois was douane-beambte. In Linz ging hij naar de middel-

bare school, maar maakte deze niet af. In 1907 trok hij naar Wenen om daar een loopbaan als kunstschilder na te streven. Tot de kunstacademie werd hij echter niet toegelaten. Hij deed geen moeite om een andere opleiding te volgen of een beroep te leren. Veel tijd bracht hij door met lezen.

Wenen was voor de Eerste Wereldoorlog de hoofdstad van het gezamenlijke Oostenrijks-Hongaarse rijk, waarin verschillende volkeren samenleefden. Hitler kwam daar onder de invloed van Duits-nationalistische denkbeelden. Hij begon een afkeer te ontwikkelen van de Slavische volken die deel uitmaakten van het Oostenrijks-Hongaarse rijk en in het bijzonder ook van de Joden. In overeenstemming met zijn opvattingen emigreerde hij in 1913 naar Duitsland, dat voor hem het moederland was van alle Duitsers.

Hij vestigde zich in München. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 bood hem de kans om zijn pro-Duitse overtuiging in praktijk te brengen. Hij meldde zich bij het Duitse leger. Er volgden jaren van strijd aan het Duitse front in Frankrijk. Ernstige verwondingen en voortdurend levensgevaar deden zijn wilskracht om te vechten niet afnemen. De Duitse capitulatie in 1918 kwam voor hem als een grote schok. Hij kon of wilde niet geloven dat het Duitse leger gefaald had en kwam tot de overtuiging, dat er verraad in het

spel moest zijn geweest. Politiek verraad, wel te verstaan.

Adolf Hitler zou later zijn besluit om in de politiek te gaan terugvoeren tot het moment dat hij hoorde van de Duitse overgave. Met hem waren vele Duitsers ontgoocheld door de nederlaag. Een jaar na de oorlog sloot hij zich in München aan bij een kleine politieke partij met minder dan honderd leden. Dit werd de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP). Hitler begon zich volledig toe te leggen op politieke activiteit ten dienste van die partij. Hij hield zich bezig met de partijorganisatie en droeg door zijn opruiende redevoeringen in grote mate bij aan de groei van de partij.

Al gauw bereikte hij een publiek van duizenden. In 1921 werd hij gekozen tot partijvoorzitter. Hij richtte ook een paramilitaire organisatie binnen de partij op, die de politieke ambities van de NSDAP met geweld moest ondersteunen. In 1923 achtte Hitler de tijd gekomen om in de staat Beieren met geweld naar de macht te grijpen. De coup mislukte en Hitler kreeg als straf vijf jaar gevangenschap, waarvan hij slechts negen maanden hoefde uit te zitten. Tijdens zijn gevangenschap in 1924 werkte hij aan zijn levensverhaal en politiek document, dat hij in het jaar daarop onder de titel 'Mein Kampf' (Mijn strijd) uitgaf. Hij was toen zesendertig.

HITLERS WERELDBEELD 1925

De tekst van Hitlers 'Mein Kampf' uit 1925 is van belang, omdat de daarin gebezigde opvattingen de kern vormen van het partijprogramma van de NSDAP. Nog geen acht jaar na het verschijnen van 'Mein Kampf' zou de NSDAP de enige politieke partij van een Duitse eenpartijstaat worden en het partijprogramma beleid voor heel Duitsland. De politieke boodschap van 'Mein Kampf' kan in grote lijnen in drie begrippen gevat worden: bloed, bodem en strijd.

Voor het woord bloed hoeft men niet lang te zoeken. Op de eerste bladzijde van 'Mein Kampf' doet Hitler een politieke uitspraak die tegelijkertijd autobiografisch gekleurd is. Hij drukt de wens uit dat Duitsland en Oostenrijk verenigd zullen worden in een Groot-Duits rijk:

Hetzelfde bloed hoort in een gemeenschappelijk rijk.

In zijn geboorteland Oostenrijk had Hitler al het besef gekregen dat er Germaans bloed door zijn aderen stroomde. Dat gaf hem het verlangen om bij Duitsland te horen, dat meer dan Oostenrijk voldeed aan het Germaanse ideaal. Als geboren Oostenrijker wenste hij Oostenrijk opgenomen te zien in een Groot-Duits rijk. De verbindende factor was niet de taal of de cultuur, maar het 'bloed'. De woorden 'bloed' en 'ras' gebruikte hij trouwens door elkaar. Het menselijke geslacht werd

door Hitler in verschillende rassen opgedeeld. Daarin maakte hij een onderverdeling tussen sterke en zwakke rassen. In dit rassendenken werd ras sterk verbonden met grondgebied. De bestaanszekerheid van een ras werd gegarandeerd door voldoende leefruimte. In de nationaalsocialistische ideologie werd de relatie van ras en grondgebied uitgedrukt met de slogan 'Blut und Boden' (bloed en bodem).

Het idee van bloed en bodem had een vredige agrarische invulling kunnen krijgen als Hitler er niet het begrip 'strijd' aan had gekoppeld. Hij schreef het al in de titel van zijn boek: 'Mein Kampf' – mijn strijd. 'Strijd' was een belangrijk woord voor hem, misschien wel het belangrijkste. Het grote thema van 'Mein Kampf' was de overlevingsstrijd van Duitsland waarmee Hitler zichzelf vereenzelvigde. De Duitse strijd was zijn strijd. De Duitse natie was namelijk verwickeld in een strijd met andere volken om voldoende grondgebied te verwerven. De 'ijzeren logica van de natuur' maakte strijd noodzakelijk. Het was dwaasheid om niet te gehoorzamen aan de wet van de natuur:

*Wie wil leven moet ook vechten en wie niet wil strijden
in deze wereld van eeuwige worsteling, verdient het
niet om te leven.*

Hitlers visie op de mens werd in hoge mate bepaald door het evolutiedenken dat in zijn tijd populair was. De

voorbeelden voor zijn ideeën over menselijke rassen haalde hij uit de dierenwereld. Ongemeen veel vertrouwen stelde hij in de natuurwet van 'de strijd om het bestaan'. 'Mein Kampf' is een getuigschrift van de man die zich met al zijn wilskracht inzette om 'het Germaanse ras' naar strijd en overwinning te leiden.

DE NAZI'S AAN DE MACHT 1925-1938

Tijdens zijn gevangenschap dacht Hitler veel na over propaganda. Onder zijn leiderschap had de NSDAP een aanzienlijke achterban verworven in Beieren. Het falen van de machtsgreep maakte hem vastberaden om te dingen naar de kiezersgunst in heel Duitsland. Voortdurend werkte hij aan de opbouw van de NSDAP. In heel Duitsland werden de nationaalsocialisten of kortweg 'nazi's' bekend. De economische wereldcrisis die in 1929 uitbrak zorgde voor de electorale doorbraak. Bij de verkiezingen van 1932 werd de NSDAP de grootste politieke partij in Duitsland.

In januari 1933 werd er een coalitieregering met de NSDAP gevormd. Hitler werd de regeringsleider, de rijkskanselier. Niet tevreden met gedeelde macht, zetten de nationaalsocialisten de strijd met legale en illegale middelen voort, totdat het parlement buiten werking gesteld was. Duitsland werd een eenpartijstaat met Adolf Hitler als onbetwiste leider. Hij gaf er de voorkeur

aan om zich kortweg de 'Führer', de leider, te laten noemen. Met de Führer aan het hoofd kon de 'zegetocht' van het beste ras beginnen.

De eerste slachtoffers van de naziheerschappij waren politieke tegenstanders voor wie speciale gevangenkampen werden opgezet. Vervolgens werd ingezet op het zuiveren van het Germaanse ras middels twee wetten. De ene wet, zogenaamd voor de 'bescherming van Duits bloed', verbood huwelijk en buitenechtelijke geslachts-gemeenschap tussen een Joodse en een niet-Joodse Duitser. De andere wet maakte de Joden in Duitsland tot tweederangsburgers. Joden werden steeds meer het mikpunt van vervolging. In 1938 kwam de eerste grote groep van hen in kampen terecht. In datzelfde jaar sloot Oostenrijk zich aan bij het Duitse rijk, waarmee het eerste politieke doel uit 'Mein Kampf' was bereikt.

OORLOG 1939

Op 1 september 1939 vielen Duitse legers Polen binnen. Hitler zou er zelf over zeggen:

*Men zal me wel verwijten: 'Strijd en nog eens strijd'.
Ik zie strijd als de lotsbestemming van alle wezens.
Niemand kan de strijd ontlopen, als hij niet
onderworpen wil worden. ... Oorlogen worden altijd
beëindigd met de vernietiging van de tegenstander.*

Wie anders denkt is onverantwoordelijk. ... Geen compromissen. Hard zijn voor jezelf.

Na deze daad van agressie had Hitler niet te klagen over gebrek aan strijd. Binnen enkele dagen verklaarden Engeland en Frankrijk Duitsland de oorlog. Het begin van de Poolse veldtocht markeert het begin van de Tweede Wereldoorlog.

De invasie in Polen was een eerste stap in de uitbreiding van de 'leefruimte' voor het Duitse volk. Het nieuw veroverde gebied moest rijp gemaakt worden voor Duitse kolonisatie. Speciale commando's werden ingezet om Joden en Poolse leidinggevenden en intellectuelen om te brengen. Niet-Joodse Polen waren in de nationaalsozialistische rassenrangorde minderwaardig aan de Duitsers en waren gedoemd tot een slavenbestaan. Het meest veracht werden echter de Joodse inwoners van Polen. In een van zijn toespraken maakte Hitler openbaar wat zijn bedoeling was met de oorlog:

Voor ons staat vast dat de oorlog alleen kan eindigen, ofwel met de vernietiging van de Germaanse volkeren, ofwel met de verdwijning van het Jodendom uit Europa. Ik heb al op 1 september 1939 in de Duitse rijksdag uitgesproken ... dat deze oorlog niet zo zal aflopen, als de Joden het zich voorstellen, namelijk dat de Europees-Germaanse volkeren verdelgd zullen worden, maar dat de vernietiging van het Jodendom het resultaat van deze oorlog zal zijn.

De datum die hij hier noemde was een verspreking of een bewuste verdraaiing van de waarheid: Hitler had zijn uitspraak over het Jodendom niet op 1 september gedaan, maar op 30 januari 1939. Er zat wel een logica achter zijn verspreking: 1 september was het begin van de oorlog, die in zijn denken onderdeel was van de rassenstrijd met de Joden als grootste vijand.

Zijn rassenstrijd beperkte zich niet alleen tot de minderwaardige rassen. In oktober 1939 deed Hitler een schriftelijke mededeling en liet er de datum 1 september 1939 boven zetten. De tekst ervan luidde:

Reichsleiter Bouhler en dr. med. Brandt worden belast met de verantwoordelijkheid om de bevoegdheden van geselecteerde artsen uit te breiden zodat aan diegenen die, na zorgvuldige beoordeling van hun conditie, volgens deze beoordeling ongeneeslijk ziek zijn de genadedood kan worden toegestaan.

Opnieuw verbond de Führer de aanvangsdatum van de militaire oorlog tegen Polen met iets heel anders. Met dit bericht werd het startsein gegeven voor een programma waarin artsen op grote schaal Duitse patiënten doodden. Tussen de zeventig- en negentigduizend Duitsers kregen de 'genadedood'. Het ging niet alleen om ongeneeslijk zieken, maar iedereen met een geestelijke of lichamelijke handicap kwam in aanmerking. Deze mensen vormden volgens de nazi-ideologie een bedrei-

ging voor de kracht van het Duits-Germaanse ras en hadden daarmee hun recht op leven verloren. 1 September was voor de wereld het begin van een wereldoorlog; voor Hitler was deze dag het begin van een rassenstrijd op alle fronten volgens de 'ijzeren logica van de natuur'.

NEDERLAND IN OORLOG 1940

Na de veldtocht in Polen wilde Hitler zo snel mogelijk in het westen aanvallen. Al in november 1939 stond zijn besluit vast:

Mijn besluit is onverbiddeijk. Ik zal Frankrijk en Engeland zo spoedig mogelijk aanvallen wanneer de situatie het gunstigst is. Schending van de neutraliteit van België en Holland heeft geen betekenis. Als wij overwonnen hebben, vraagt niemand daar meer naar.

Waarom zou hij zich houden aan zijn plechtige beloften om de neutraliteit van België en Nederland te respecteren? Die beloften waren 'bedeutungslos', hadden geen betekenis. Zijn woorden waren niet openbaar, maar in Nederland werd al wel rekening gehouden met een Duitse aanval. Onaangekondigd kwam die aanval in de vroege morgen van 10 mei 1940. Diezelfde dag verwoordde koningin Wilhelmina in een proclamatie de Nederlandse reactie:

Mijn Volk!

Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in de afgelopen nacht door de Duitse weermacht zonder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons gebied gedaan. Dit niettegenstaande de plechtige toezegging, dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien, zolang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldeloze schending van de goede trouw en aantasting van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en mijn regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij de uwe, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats, waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave, waartoe een rein geweten in staat stelt.

Wilhelmina

Met de woorden ‘stipte neutraliteit’ en ‘angstvallig’ gaf Hare Majesteit het gevoerde Nederlandse beleid tref-fend weer. Onze verdediging bleek niet opgewassen tegen de Duitse agressor. Vijf dagen na de Duitse inval volgde de capitulatie, waarmee vijf jaren van bezetting aanbraken.

ENGELSE STANDVASTIGHEID 1940

Op de dag dat Duitse troepen ons land overrompelden, werd Winston Churchill in Londen bij de Engelse koning George VI ontboden om de opdracht voor de vorming van een nationaal kabinet in ontvangst te nemen. Engeland was sinds september 1939 in oorlog met Duitsland. Een politieke crisis had een einde gemaakt aan het kabinet van premier Chamberlain. Churchill had grote politieke ervaring, stond buiten de partijpolitieke tegenstellingen van dat moment en had al jaren gewaarschuwd voor het gevaar van Duitsland. Hij werd gezien als de man die de nationale eenheid kon bewerken, die nodig was om de oorlog krachtig voort te zetten. Nadat Churchill zich realiseerde dat hem het premierschap was aangeboden, ging dit door hem heen:

Eindelijk dan had ik de bevoegdheid verkregen om op elk gebied leiding te geven! Ik had het gevoel alsof ik eindelijk mijn bestemming had gevonden; en het was mij of mijn gehele voorafgaande leven niets anders was geweest dan voorbereiding op dit uur, op deze beproeving.

Op 10 mei 1940, die tragische dag in onze geschiedenis, werd zo in Engeland de basis gelegd voor onze bevrijding. Winston Churchill zou tot aan het einde van de oorlog leiding geven aan het Engelse oorlogskabinet.

Militair gezien stond Engeland er slecht voor. De Führer zou ongetwijfeld vrede met Engeland willen voorstellen op voorwaarde dat Engeland de Duitse hegemonie op het Europese vasteland zou accepteren. In een gesprek met zijn ministers liet Churchill doorschemeren wat zijn motivatie was om daar niet op in te gaan:

Naar eer en geweten kan ik dat niet doen.

In zijn eerste toespraak als premier op 13 mei gaf Churchill blijk van vastberadenheid:

Ik heb niets anders dan bloed, zwoegen, tranen en zweet aan te bieden. ... Wanneer ge vraagt: 'Welke is onze politiek?' dan antwoord ik: oorlogvoeren, ter zee, te land en in de lucht, met de gehele te onzer beschikking staande macht en met alle krachten, die God ons kan geven; oorlogvoeren tegen een monsterlijke tirannie, erger dan ooit is voorgekomen op de donkere, jammerlijke lijst van de misdaden der mensheid.

Uit deze woorden is de uitdrukking 'bloed, zweet en tranen' bekend geworden. De kersverse premier had geen woord teveel gezegd. Nog in dat jaar zou Engeland de grootste beproeving van de oorlog moeten doorstaan. Na Nederland gaf België zich over en ook Frankrijk bleek niet in staat de Duitse opmars te stuiten. Frankrijk was Engelands enige bondgenoot. Eind mei was er sprake van een crisis. Een Engels leger in Frankrijk

dreigde samen met een aanzienlijke Franse strijdmacht beklemd te raken tussen de superieure vijandelijke legers en de zee kust. Koning George VI liet zondag 26 mei uitroepen tot een publieke dag van gebed. Die dag stroomden de kerken in Engeland vol. Winston Churchill was aanwezig bij de dienst van voorbede in de Londense Westminster Abbey.

Nog diezelfde avond werd het bevel gegeven voor 'Operatie Dynamo'. Vanuit het Franse Duinkerken werden zoveel mogelijk manschappen naar Engeland vervoerd op alles wat maar varen kon. Boven alle verwachting werden tot 4 juni meer dan driehonderdduizend soldaten op deze wijze gered. Slecht weer werkte mee om de effectiviteit van Duitse luchtaanvallen te verminderen. De grootste hulp kwam van de Führer zelf. Vanuit Berlijn gaf hij veldmaarschalk Gerd von Rundstedt de opdracht om halt te houden, terwijl deze een formidabele macht van vijf pantserdivisies gereed had om aan te vallen. In geallieerde krijgsgevangenschap na de oorlog vertelde Von Rundstedt over zijn ervaring:

Ik wilde jullie legermacht vernietigen, maar moest hulpeloos aan de kant blijven staan en toekijken hoe jullie ontsnapten.

Tien dagen later viel Parijs en op 7 juni capituleerde Frankrijk. De volgende dag sprak premier Churchill het House of Commons toe:

De slag om Frankrijk, zoals [de Franse] generaal Weygand het noemde, is voorbij. Ik verwacht, dat de slag om Engeland weldra zal beginnen. Van de uitslag van deze strijd is het voortbestaan der christelijke beschaving afhankelijk.

De slag om Engeland vond in de lucht plaats. De Duitse luchtmacht, de Luftwaffe, probeerde het overwicht in de lucht te krijgen over de Engelse Royal Air Force om een invasie van Engeland over zee mogelijk te maken. Terwijl de luchtstrijd in volle gang was, werd op 8 september in Engeland opnieuw een nationale dag van gebed gehouden. In die maand won de Royal Air Force de slag om Engeland.

BEZET NEDERLAND 1940

Ons land had op last van Hitler geen militair, maar een bestuurlijk oppergezag gekregen. De installatie van Arthur Seyss-Inquart als rijkscommissaris, hoogste bestuurder van Nederland namens het Duitse gezag, vond plaats in Den Haag op 29 mei 1940. De volgende dag verscheen de tekst van zijn rede in de Nederlandse kranten. Seyss-Inquart had onder andere gezegd:

Wij Duitsers echter, die door dit land gaan met een blik, welke gescherpt is door het begrip voor de waarden van de banden des bloeds en de ontbinding des bloeds in een volk, verheugen ons over de Nederlandse mensen.

Deze uitspraak was volkomen in de geest van de Führer. Seyss-Inquart had tot taak de Nederlanders te winnen voor de nationaalsocialistische visie. Er stroomde waardevol Germaans bloed in ons, zij het niet in allen. De Duitse bewindvoerder deed de belofte dat de bezetter zich tegenover de Nederlandse bevolking ‘correct’ zou gedragen.

De Nederlandse bevolking moest een houding zien te vinden onder de nieuwe omstandigheden. Men was geschokt door de overrompeling van onze verdediging. Het snelle vertrek van regering en koningin naar Engeland was voor velen onbegrijpelijk geweest. Nederlanders begonnen er rekening mee te houden, dat de Duitse heerschappij over ons land en Europa blijvend zou zijn. Gerustgesteld door de aanvankelijk correcte houding van de bezetter, legden velen zich bij de situatie neer. Anderen hadden zo hun twijfels, maar besloten af te wachten.

Slechts een enkele Nederlander aarzelde niet om tot verzet over te gaan. Bernard IJzerdraat uit Schiedam was zo iemand. De nacht na de capitulatie had hij geen oog dicht gedaan. De volgende dag begon hij met de verspreiding van een pamflet, waar hij de kop ‘Geuzenbericht’ boven zette. Het tweede ‘Geuzenbericht’ van 18 mei 1940 luidde:

Nederland zal zijn vrijheidsberoving niet voor zoete koek opeten. We weten wat ons te wachten staat. Al onze voorraden zullen worden weggehaald, voedsel, kleding, schoeisel. Spoedig krijgen we het bonnenstelsel voor alles en nog wat en daarna kunnen we zelfs op de bonnen niets meer krijgen. Onze jonge mannen zullen worden gedwongen elders te gaan werken voor de overweldiger. We krijgen stellig spoedig een nieuwe Alva met bloedraad en inquisitie (of een Quisling). Maar de Geuzenactie zal ons geleidelijk organiseren en eenmaal zullen we, evenals in de tachtigjarige oorlog, onze vrijheid heroveren. Moed en vertrouwen. Ons land zal geen onderdeel van Duitsland worden!

Slechts enkele dagen na de bezetting gaf deze man een juiste omschrijving van wat ons land te wachten stond: materiële uitbuiting, gewetensdwang en het vergieten van onschuldig bloed.

Berusting was ook niet de houding van onze koningin Wilhelmina. Haar eerste officiële woorden vanuit Londen gaven blijk van een ongeschokt vertrouwen:

Nederland zal zijn ... grondgebied eenmaal met Gods hulp herwinnen. Herinnert u rampen uit vroeger eeuwen, waaruit Nederland is herrezen.

In deze onverzettelijke houding wist de koningin zich gesteund door minister-president P.S. Gerbrandy, die

aan het hoofd van onze regering in ballingschap in Londen stond. In een radiotoespraak gericht aan het bezette Nederland verklaarde hij op 9 oktober 1940:

Nederland heeft geen toekomst als deze oorlog eindigt met de overheersing door het Duitse regime van het vasteland van Europa. ... Daartegenover is het eenvoudig: er op of er onder. U allen weet, dat wij met onze Vorstin, dat de Regering te Londen zegt: er op en niet ten onder.

EEN MACHTIGE BONDGENOOT 1941

De Engelse standvastigheid op het eiland was grote winst na alle overwinningen van Hitlers strijdkrachten. Toch was er meer nodig om de bevrijding van Nederland mogelijk te maken. Engeland had een sterke bondgenoot nodig om de Duitse hegemonie op het vasteland van Europa te kunnen doorbreken. Vanzelfsprekend werd gekeken in de richting van de Verenigde Staten, de machtige bondgenoot uit de vorige wereldoorlog. Om de band met de Verenigde Staten aan te halen, nam Churchill zich voor om de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt te ontmoeten. In augustus 1941 verliet hij in het diepste geheim Engeland op een schip dat koers zette naar de kust van Canada.

De eerste kennismaking tussen de twee leiders vond op zaterdag 9 augustus op zee plaats. Op voorstel van pre-

mier Churchill werd de dag daarop een gezamenlijke Engels-Amerikaanse kerkdienst gehouden op het dek van het Engelse slagschip Prince of Wales. Churchill schreef later over zijn ervaringen die zondagmorgen:

Wij allen voelden deze dienst als een bijzondere ontroerende uitdrukking van de eenheid van geloof tussen onze beide volken. Geen van hen, die er aan deelnamen, zal het schouwspel van die zonnige ochtend op de overvolle campagne vergeten: ... de hoogste marine-, leger- en luchtmacht-officieren van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, in één groep achter de president en mij staande; de dicht opeengepakte Britse en Amerikaanse matrozen, volledig doorengemengd, die dezelfde boeken gebruikten en vurig de gebeden en liederen, allen vertrouwd, te zamen zongen. Ik koos de liederen zelf, 'For Those in Peril on the Sea' en 'Onward, Christian Soldiers'. Wij besloten met 'O God, Our Help in Ages Past' ... Elk woord greep ons sterk aan. Het was een groot ogenblik in ons leven.

Die dag nog vertrouwde Churchill een Britse journalist toe hoezeer de dienst hem had aangegrepen:

Ik heb het idee dat er iets heel groots zou kunnen gebeuren – iets heel groots...

Na de zondag volgden enkele dagen van besprekingen, waar inderdaad iets opmerkelijks gebeurde. Op 12 augustus kwamen de president van de Verenigde Sta-

ten en de premier van Engeland met een gemeenschappelijke verklaring waarin zij namens hun landen deze doelstellingen formuleerden:

- *hun landen streven niet naar vergroting, hetzij van grondgebied, hetzij anderszins;*
- *zij wensen geen gebiedswijzigingen te zien welke niet in overeenstemming zijn met de vrijelijk uitgedrukte wensen van de betrokken volken;*
- *zij eerbiedigen het recht van alle volken, de regeringsvorm te kiezen waaronder zij zullen leven, en zij wensen te zien dat soevereine rechten en zelfbestuur worden teruggegeven aan hen, die door geweld daarvan zijn beroofd;*
- *na de volledige vernietiging van de nazi-tirannie hopen zij dat een vrede gevestigd zal worden, die aan alle naties de middelen zal verschaffen binnen haar eigen grenzen in veiligheid te leven.*

Opvallend was dat in dit document, dat bekend zou worden als het Atlantisch Handvest, werd gesproken over de vernietiging van de nazi-tirannie nog voordat de Verenigde Staten in oorlog met Duitsland waren. Zo gesteld scheen het dat de Amerikanen de verwachting hadden deel te zullen nemen aan de oorlog. Bijzonder was ook dat deze oorlog niet gevoerd zou worden voor gebiedsuitbreiding. De wens om een nieuwe naoorlogse wereld van welvaart en vrijheid te creëren waarin alle volkeren elkaar zouden respecteren, klonk in het handvest door.

Dezelfde wens was tijdens de kerkdienst op 10 augustus uitgesproken in een gebed:

*Sterk onze harten, o God, in de dag van de strijd ...
totdat alle vijandschap en onderdrukking weggedaan
zal zijn en de volkeren van de wereld vrijgemaakt
zullen worden om elkaar te dienen als kinderen van
onze Vader, die is boven allen en door allen en in allen,
onze God voor eeuwig en eeuwig.*

ENDLÖSUNG

Vanaf het begin van de oorlog had Hitler een rassenstrijd gevoerd. Van alle menselijke rassen waren de Joden in zijn denken het meest verderfelijk. Door de Duitse verovering van grote delen van Europa waren miljoenen Joden onder Duits gezag gekomen. Voor de nazi's was dat een 'probleem' waarvoor een 'Endlösung' (definitieve oplossing) moest worden gezocht. De Endlösung die in de loop van 1941 werd bedacht was de volkerenmoord op de Europese Joden. Daarbij kwamen technieken van pas die waren geleerd bij het toebrengen van de onvrijwillige 'genadedood' aan talloze Duitse patiënten. In kampen werden gaskamers en crematoria ingericht om op grote schaal Joodse mensen te vergassen en hun lichamen te cremeren.

De Nederlandse Joden wisten allang dat zij van de bezetter niets goeds hadden te verwachten. Op allerlei

wijzen werden zij gediscrimineerd. Dat het daar niet bij zou blijven maakten de kranten half juni 1942 bekend. Op 14 juni hadden de Nederlandse nationaalsocialisten van de NSB een partijbijeenkomst gehouden in Zeist. In die bijeenkomst kondigde een Duitse nazi, Fritz Schmidt, volgens het krantenverslag

een onverbidde lijke strijd aan tegen het Jodendom. Het Jodendom wordt hier en in geheel Europa totaal vernietigd. Onder grote bijval van de vergadering verklaarde hij, dat men niet eerder zal ophouden, voordat de laatste Jood verdwenen is.

De Nederlander Kees van Geelkerken deed in felheid niet onder voor Schmidt. Als tweede spreker hield hij het NSB-publiek voor:

Het jodendom is geen probleem van Nederlanders of Duitsers, doch van het nationaal-socialisme. Wij beschouwen dit probleem hier te lande pas dan als opgelost, wanneer de laatste Jood ons land heeft verlaten.

Onze landgenoot gebruikte hier de terminologie van de Endlösung: het bestaan van de Joden is een 'probleem' dat moet worden 'opgelost'. De Joden moesten weg.

In woord en daad hebben NSB-ers en andere Nederlanders geholpen bij de vervolging van de Nederlandse Joden. Het initiatief ging uit van de bezetter. De Oos-

tenrijker Hanns Rauter was als hoogste politiechef in Nederland de drijvende kracht achter de Jodenvervolgung in ons land. Op 24 september 1942 stuurde hij vanuit Den Haag een bericht aan Heinrich Himmler, zijn baas in Duitsland en na Hitler de eerst verantwoordelijke voor de Endlösung. In dit geheime bericht deed Rauter verslag van de voortgang van de deportaties van Joden uit Nederland. De eerste deportaties naar het oosten waren in gang gezet. Een grote politieactie was in voorbereiding om 'vogelvrije' Joden op te pakken. Rauter tekende met:

Uw dienstwillige dienaar

RAUTER.

Himmler krabbelde een korte notitie op het papier:

heel goed.

De transporten naar het oosten leidden naar vernietigingskampen. Meer dan honderdduizend van onze Joodse medeburgers zouden daar de dood vinden.

HET EERSTE KEERPUNT 1942

Op 22 juni 1941 waren de troepen van Hitler de Sovjet-Unie binnengevallen en op 11 december van datzelfde jaar verklaarde de Führer de Verenigde Staten de oorlog. Zo gebeurde het dat Engeland het oorlogsjaar 1942

begon met de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten als geallieerden. Toch hielden Duitsland en haar bondgenoten dat jaar het initiatief in de oorlog, waardoor het gebied onder nazi-tirannie nog verder werd vergroot. De geallieerden hadden dringend behoefte aan een overwinning.

De eerste grote doorbraak kwam in Noord-Afrika. Daar stonden in 1942 het Duitse Afrikakorps onder veldmaarschalk Rommel en het Britse Achtste Leger onder generaal Auchinleck tegenover elkaar. Churchill kwam samen met zijn belangrijkste militaire adviseur, Alan Brooke, in augustus 1942 naar Egypte om het Achtste Leger in ogenschouw te nemen. Voor generaal Auchinleck hadden zij de mededeling, dat hij uit zijn functie werd ontheven. Zijn plaatsvervanger kwam om toen zijn vliegtuig onderweg naar het Achtste Leger werd neergeschoten. Toen viel de keuze op luitenant-generaal Bernard Law Montgomery.

Churchills adviseur Alan Brooke erkende de kwaliteiten van Montgomery en had goede hoop dat hij de juiste man op de juiste plaats zou zijn. Brooke meende in de wijze waarop Montgomery het bevel over de troepen in Egypte had gekregen, een ingrijpen van God te zien:

bijna alsof het de hand van God was.

Het besef van Gods leiding leefde ook sterk bij Montgomery zelf. Nadat hij als jongeman in de Eerste Wereldoorlog in Frankrijk had gevochten, besloot hij zich te bekwamen als officier in het leger. Hij schreef hierover:

Ik wist heel zeker, dat mijn land weer in een oorlog zou worden verwikkeld en ik had gezien, wat er de vorige maal van was geworden. Ik wilde tot alle prijs, wat er ook mocht gebeuren, in ieder geval zelf paraat zijn, voorbereid en geoefend wanneer het beroep op mij zou worden gedaan. Soms kreeg ik wel eens een vreemd gevoel, dat dit beroep inderdaad zou worden gedaan, en op mij persoonlijk, zodat ik 's morgens en 's avonds in mijn gebeden smeekte om hulp en kracht, opdat ik niet zou falen wanneer de grote beproeving zou komen.

Het vertrouwen in God was voor Montgomery geen privézaak. Hij stimuleerde onder zijn manschappen het geloof in God als hoeksteen voor hun moreel. Een van zijn eerste beslissingen als bevelhebber van het Achtste Leger was het aanstellen van een nieuwe hoofdaalmoezenier. Montgomery had slechts korte tijd om het leger voor te bereiden op de verwachte confrontatie met de vijand. Op 23 oktober 1942 gaf hij de laatste instructies voor de aanval. Zijn boodschap aan alle officieren en soldaten eindigde met:

Laat ons allen bidden, dat 'de Heere, geweldig in de strijd' ons de overwinning zal geven.

Die overwinning kwam: de slag bij El Alamein die volgde werd het eerste grote keerpunt van de Tweede Wereldoorlog.

JODENHELPERS

Ongeveer vijftienduizend Joden doken onder in ons land. Duizenden Nederlanders hielpen hen met gevaar voor eigen leven. Uit Joods onderzoek blijkt dat de meesten van hen gedreven werden door christelijke motieven. Een uitzonderlijk voorbeeld is wel de eenvoudige man die meer Joden gered heeft dan enig andere Nederlander. De Joodse historicus Jacques Presser noemde hem

deze rechtschapen boer uit de Haarlemmermeer, deze nobele redder van medemensen.

Hannes Boogaard was een boer in Nieuw-Vennep in de Haarlemmermeer. Zonder enige organisatorische steun, alleen met hulp van naaste familieleden, begon hij met hulp aan tientallen Joden. Volgens dr. L. de Jong zaten er in 1943 op drie boerderijen van de familie Boogaard ongeveer honderd onderduikers. Op andere plekken waren omstreeks die tijd door deze familie wellicht tweehonderd Joden ondergebracht. Over de motivatie van de Boogaards schreef een oud-verzetsman na de oorlog:

Als Calvinisten hadden ze een grote eerbied voor Gods Woord, dat in de Bijbel tot ons komt. De Boogaards hebben altijd de onderdrukten en hongerenden geholpen. Na de Eerste Wereldoorlog hadden ze Hongaarse kinderen in huis. Nederland had altijd onderdak aan de joden en andere ontheemden verstrekt. Dat hóórden we ook gewoon te doen, vonden de Boogaards. De voornaamste reden daarvoor vonden ze in de Bijbel: 'De joden zijn Gods uitverkoren volk.' 'En de Duitsers horen hier niet', voegden ze er dan aan toe.

In totaal werden er vijf overvallen gedaan op de boerderijen van deze familie. Opa Boogaard, de vader van Hannes, had bij een overval tegen de politiemannen gezegd dat zij de Joden niet mochten oppakken: 'Ze zijn Gods uitverkoren volk.' Het antwoord was: 'Je houdt je smoel of je gaat ook mee.' 'Ik ga mee', zei opa Boogaard en hij ging mee. In de gevangenis wilden de Duitsers dat hij beloofde nooit meer Joden te verbergen. Dat was voor hem onbestaanbaar. Hij zei: 'Zodra ik 't kan, doe ik 't weer.' Opa Boogaard werd vrijgelaten, maar eind 1943 werd hij opnieuw gearresteerd. Hannes Boogaard werd zwaar beproefd doordat zowel zijn vader als zijn zoon in een concentratiekamp omkwamen. Toch schreef hij:

God riep ons tot dit werk en Hij heeft ook de kracht daartoe gegeven, en als Nederlanders konden wij niet anders.

DE GROOTSTE BRON VAN VERZET

De NSB-krant 'Het nationale dagblad' had kritiek op de kerken:

In de kerken, die drukker bezocht worden ... laten voorgangers ... coupletten uit het Wilhelmus zingen. Er wordt ... trouw gebeden voor het koninklijk huis.

Dr. C.M. Schulten, directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, schreef in zijn overzichtswerk van het verzet in Nederland van 1940 tot 1945 het volgende over de rol van de kerken:

De kerken waren geduchte tegenstanders van het nationaal-socialisme door hun afwijzing van deze ideologie en door het grote gezag dat zij bij hun lidmaten hadden. ... De meeste Nederlanders behoorden immers tot een kerkgenootschap. Door de nood nam het kerkbezoek toe en zaten op zondag de kerken stampvol.

Hiermee in overeenstemming is de grote rol van christenen in de verzetsliteratuur. Van de ondergrondse bladen had het christelijke 'Trouw' verreweg de grootste oplage. Van de verzetsorganisaties was de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) met naar schatting vijftienduizend medewerkers veruit de grootste. De LO was tevens de moederorganisatie van de Landelijke Knokploegen (LKP), die zich toededen op gewapende

acties. De basis van de LO lag in een netwerk van christelijke organisaties.

Het grootste praktische verzet in '40-'45 was het onderduiken. Naast de actieve verzetsmensen hebben honderdduizenden Nederlanders het mogelijk gemaakt dat circa driehonderdvijftigduizend mensen konden onderduiken. Tegenover de vijfhonderdduizend mannen die gedwongen in Duitsland te werk waren gesteld en de ruim honderdduizend Joden die waren gedeporteerd was dat aantal onderduikers niet gering. De prijs was hoog. Meer dan achtduizend mannen en vrouwen uit het verzet betaalden met hun leven.

OPERATIE OVERLORD 1943-1944

De slag bij El Alamein was een geallieerde overwinning. Van Egypte was het echter nog een lange weg naar de bevrijding van Europa. De geallieerden waren het er over eens, dat vanuit Engeland een invasie in West-Europa moest worden ondernomen. Dit zou een gigantische onderneming worden die veel voorbereiding vereiste. Een belangrijk moment was in december 1943 de benoeming van de Amerikaanse generaal Dwight D. Eisenhower tot opperbevelhebber. Hij kreeg de leiding over Operatie Overlord, zoals het plan voor de invasie van het Europese vasteland werd genoemd. Enorme politieke en militaire belangen stonden op het

spel. Het ging om een lastige operatie, waarbij land-, lucht- en zeestrijdkrachten nauw met elkaar moesten samenwerken. De uitdaging voor Eisenhower was om het vertrouwen van de politici te bewaren en een eenheid te smeden tussen de militaire bevelhebbers van diverse nationaliteiten en disciplines.

Onder de Amerikaanse opperbevelhebber zou een Engelse bevelhebber geplaatst worden, die de praktische leiding zou hebben over de grondtroepen tijdens de landing en de eerste fase van de strijd op het vasteland van Europa. De keus viel op generaal Montgomery. Hij kreeg de vrijheid om het bestaande invasieplan ingrijpend te wijzigen. In de winter van 1943-1944 werkte hij daar aan.

Toen het strategische aanvalsplan gereed was, bleven er nog enkele maanden over tot de dag van de invasie. Die dag – D-day genoemd – was vastgesteld op begin juni 1944. De tussenliggende tijd gebruikte Montgomery om alle soldaten van het invasieleger toe te spreken: Engelsen, Amerikanen, Canadezen en andere nationaliteiten. Langs een lange kuststrook van Zuid-Engeland lagen de gecamoufleerde kampementen waar de soldaten zich bevonden. Montgomery inspecteerde groepen van vaak tienduizend man. Veel soldaten hadden nog geen gevechtservaring. Montgomery sprak hen toe als een succesvolle generaal, die wist wat hij deed en volko-

men zeker was van het slagen van de invasie. Hij stimuleerde het moreel van de geallieerde troepen met woorden als deze:

Jij en ik zullen dit samen afmaken ... met Gods hulp zullen we de klus tot een goed einde brengen.

In totaal sprak hij zo tot meer dan een miljoen man.

D-DAY 1944

Nationale leiders droegen hun steentje bij om de bevolking te betrekken bij de grote invasie, waarbij talloze jonge mannen hun leven in de waagschaal zouden stellen. Aan de vooravond van de invasie riep de Engelse koning George VI het thuisfront in het hele Britse rijk op om te bidden voor de soldaten en op God te vertrouwen. Voor de radio sprak hij deze woorden:

Op dit historische moment is natuurlijk niemand van ons te druk, te jong of te oud om deel te nemen aan een nationale en wereldwijde gebedswake nu de grote campagne gaat beginnen. Als onze voorbede oprijst uit elke plaats van eredienst, elk huis en elke fabriek, van mannen en vrouwen van alle leeftijden en diverse volkeren en beroepen, moge het dan Gode behagen dat ... de profetie van een oude Psalm wordt vervuld: 'De Heere zal Zijn volk sterkte geven; de Heere zal Zijn volk zegenen met vrede.'

De Amerikaanse betrokkenheid bij D-day was niet minder groot. In zijn radioboedschap tijdens de invasie, ging president Roosevelt de Amerikaanse luisteraars voor in een gebed:

Ik vraag u om met mij mee te bidden: 'Almachtig God, onze zonen, de trots van onze natie, zijn vandaag begonnen aan een machtige inspanning, een strijd om onze republiek, onze godsdienst en onze beschaving te behouden en om een lijdende mensheid te bevrijden. ... Het succes zal misschien niet snel komen, maar we zullen steeds weer terugkeren en we weten dat onze zonen zullen overwinnen dankzij Uw genade en door de rechtvaardigheid van onze zaak.'

In heel de Verenigde Staten werd meegeleefd met de grote invasie uit Engeland. Broadway sloot de deuren, winkels gingen dicht, sportwedstrijden werden afgelast. In kranten werden gebeden afgedrukt. Mensen baden thuis. Kerkklokken luidden en overal in het land werden speciale diensten in kerken en synagogen druk bezocht. Vele Amerikanen hadden naaste familieleden of kennissen in het leger. Landen van het Britse gemeenebest, zoals Canada en Australië, hadden ook soldaten in Engeland. Op het Europese vasteland zagen velen uit naar de bevrijding. Over de hele wereld werd gebeden voor het welslagen van de invasielanding.

Voor de manschappen zelf stond natuurlijk het meeste op het spel. Velen zochten steun in hun geloof. Generaal Eisenhower zou na de oorlog over zichzelf zeggen:

Ik ben een diepgelovig persoon, meer dan iemand anders die ik ken. Niemand maakt zes jaren van oorlog door zonder geloof.

Het invasieleger van D-day bestond uit twee legers: het Amerikaanse Eerste Leger (meer dan zeventigduizend man) en het Britse Tweede Leger (meer dan tachtigduizend man). Later zouden meer troepen volgen, maar dit waren de legers die de eerste landing op de vijandelijke kust moesten verrichten. Op zondagmorgen 4 juni vond er onder strikte geheimhouding voor alle hogere officieren van het Britse Tweede Leger een gebedswake plaats in Portsdown in Zuid-Engeland. Daarnaast werden de gewone kerkdiensten in beide legers die zondag uitzonderlijk goed bezocht.

In hun laatste dagorders gaven de hoogste bevelhebbers getuigenis van een houding van gebed en van verwachting van God. Admiraal Ramsay, de opperbevelhebber van de geallieerde zeemacht, stuurde zijn troepen op weg met de woorden:

de hoop en gebeden van de vrije wereld en van de Europese volkeren in slavernij zullen met ons zijn en we kunnen hen niet teleurstellen.

De boodschap van Montgomery deed denken aan de oproep die hij voor de slag bij El Alamein had gedaan:

Laten we bidden dat 'de Heere, geweldig in de strijd' met onze legers mee zal trekken en dat Zijn bijzondere voorzienigheid ons zal bijstaan in het gevecht.

Het opperbevel voor de invasie lag bij Eisenhower. De mannen onder zijn commando waren merkbaar geroerd door de woorden die zij van hem meekregen:

Soldaten, zeelieden en vliegers van het Geallieerde Expeditieleger, u staat op het punt de Grote Operatie uit te voeren waar we deze maanden naartoe hebben gewerkt. ... De hoop en gebeden van vrijheidslievende mensen overal ter wereld gaan met u mee. Tezamen met onze moedige bondgenoten en wapenbroeders op de andere fronten zult u de vernietiging tot stand brengen van de Duitse oorlogsmachinerie, een einde maken aan de nazitirannie over de onderdrukte volkeren van Europa, en de veiligheid voor onszelf in een vrije wereld bewerkstelligen.

HET EINDE IN ZICHT

6 Juni 1944 was D-day, de dag van de geallieerde landing in Normandië, Frankrijk. De mensen in Nederland die nog een radio hadden, zaten die dag aan de radio gekluisterd. Zo ook een verzetsman, wiens kinderen die avond bij het naar bed gaan een zinnetje toevoegden aan hun avondgebed:

Lieve Heere, wilt U de Tommies [Engelse soldaten] helpen, om Jezus' wil, Amen!

De man zelf bad de woorden van een psalm:

Sta op Heere God, hef Uwe hand op ... Breek de arm des goddelozen en bozen.

Dr. L. de Jong, de officiële geschiedschrijver van Nederland in de Tweede Wereldoorlog, voegt hier aan toe:

In die geest werd die avond, zo veronderstellen wij, door miljoenen Nederlanders gebeden.

Het pamflet dat de Nederlandse regering na 6 juni liet verspreiden eindigde met deze oproep:

Nederlanders, bidt met ons om de zege. Leve het Vaderland.

De geallieerde landing aan de Franse kust werd een succes. Door een combinatie van weersomstandigheden en onachtzaamheid van de Duitsers, kwam de invasie voor hen als een verrassing. Er viel een last van de schouders van de geallieerde opperbevelhebber generaal Eisenhower. De verliezen waren aanzienlijk lager dan hij had verwacht, waarvoor hij God de eer gaf. De geallieerden slaagden erin om op D-day en de dagen die volgden de militaire doelen van hun strategische plan te halen. Door de bouw van kunstmatige havens maakten zij een

constante aanvoer van mannen en materieel mogelijk. Voordat de Duitsers in staat waren om extra troepen te verzamelen namen zij strategische posities in het binnenland in. Zo bouwde de geallieerde legermacht voldoende kracht op om vijandelijke Duitse tegenaanvallen te kunnen weerstaan. Het front in West-Europa was geopend.

De opening van het front in het westen maakte de militaire situatie van Duitsland op de lange termijn onhoudbaar. De geallieerden hadden met elkaar afgesproken dat geen van hen een afzonderlijke vrede zou maken. Niets minder dan een onvoorwaardelijke volledige overgave van nazi-Duitsland zou worden geaccepteerd. Met Adolf Hitler was trouwens niet te praten. Dat ondervonden zijn eigen generaals ook: strategisch terugtrekken op verdedigbare linies was onbespreekbaar. Overal moest worden standgehouden. De laatste reserves werden ingezet. Kinderen en gepensioneerden werden tot soldaat gemaakt. De Führer, het Duitse rijk besturend vanuit zijn Berlijnse schuilplaats, leefde zijn overtuiging: strijd.

DE BEVRIJDING 1945

Het jaar 1944 bracht voor grote delen van ons land niet de zo gehoopte bevrijding. Alleen het gebied ten zuiden van de grote rivieren kon in de herfst van 1944 worden

bevrijd door het Brits-Canadese leger. Dit leger werd geleid door Montgomery. Het bevel over de Amerikaanse legers, die meer zuidelijk opereerden, had hij inmiddels overgedragen aan Amerikaanse generaals. Hevige Duitse weerstand, zoals bij de slag om Arnhem, en zelfs een Duits tegenoffensief in de Belgische Ardennen vertraagden de geallieerde opmars.

De winter van 1944-1945 werd voor het bezette deel van Nederland en vooral voor de Randstad een hongervinter. Door voedselschaarste stierven duizenden de hongerdood. Het voorjaar van 1945 bracht de doorbraak van de geallieerde legers. Sovjet-Russische troepen stonden in april voor Berlijn, waar de Führer zich in een bunker verborgen hield. Op 29 april dicteerde hij zijn politieke testament met daarin een laatste opdracht tot strikte handhaving van de rassenwetten en onbarmhartige strijd tegen het Jodendom. De dag daarop beroorfde hij zich van het leven. In 1940 had hij gezegd dat het 'geen zin zou hebben om in het Duitse volk te leven, als het zijn aanspraak op leefruimte niet waar zou maken'.

De dood van Adolf Hitler betekende het einde van het nationaalsocialistische Duitsland. De Duitse legerleiding bleek bereid tot onvoorwaardelijke overgave. De bevrijding van Nederland kwam op 4 mei. Op die dag gaf de Duitse legerleiding van Nederland, Noordwest-Duitsland en Denemarken zich ten overstaan van veldmaars-

schalk Montgomery aan de geallieerden over. Het staakt-het-vuren ging de volgende morgen in, op 5 mei, onze Bevrijdingsdag.

Na deze historische overgave schreef Montgomery in zijn laatste boodschap aan het leger deze woorden:

Wij mogen niet vergeten God hiervoor te loven en te danken: 'Dit is van de Heere geschied, en het is wonderlijk in onze ogen.'

Koningin Wilhelmina verzaakte niet om de grote bijdrage van de geallieerden aan onze bevrijding te erkennen. In haar feestboodschap op Bevrijdingsdag bedankte zij de geallieerde strijdmacht. Zij sloot af met deze wens voor het naoorlogse Nederland:

Landgenoten, wij houden thans onze blik gericht op de toekomst waarin, onder de zegen van de Allerhoogste, Nederland zal herrijzen en zijn hoge roeping in de wereld vervullen.

VRIJ NEDERLAND

DE BRON VAN VRIJHEID

*Nooit was de vaderlandse geschiedenis een
overvloediger bron van inspiratie, een meer
waardevol bezit, een rijker bron van troost en kracht.*

Dit schreef onze minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens kort nadat ons land door de Duitsers was bezet. Onze traditie van vrijheid, die begonnen was onder prins Willem van Oranje, bleek een grote bron van inspiratie tijdens de Duitse bezetting.

Tegenover vrijheid staat tirannie. Het principe van tirannie is de absolute macht van de ene mens over het leven en het geweten van de andere mens. Tirannie is gebaseerd op de ontkenning van de gelijkwaardigheid van mensen.

Onder het bewind van Filips II werden vele Nederlanders van hun rechten beroofd en waren zij hun leven niet zeker. Het antwoord op de tirannie van Filips was de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring van 1581, de Acte van Verlatinghe. Daarin werd de gelijkwaardigheid van mensen vastgelegd: vrijheid is aangeboren.

Niet een mens staat boven de natie, maar God. God verleent mensen gezag om leiding te geven aan de natie, maar Hij haat misbruik van dat gezag. Volgens de Acte van Verlatinghe behoort een leider het volk te dienen:

de vorst is er ter wille van de onderdanen, zonder welke hij geen vorst is, om hen rechtvaardig en verstandig te regeren en te verdedigen, en hen lief te hebben zoals een vader zijn kinderen en een herder zijn schapen; hij zet zijn lichaam en leven op het spel om hen te beschermen.

Het principe van vrijheid in de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring is de absolute macht van een rechtvaardig God, Die de Schepper is van alle mensen en Die aan niemand de absolute macht over zijn medemens toestaat. Vanuit dit principe bestreden de Nederlanders de Spaanse tirannie en dit principe legden zij vast in de Acte van Verlatinghe. Om deze reden kunnen we concluderen, dat God de Bron is van de vrijheid van Nederland.

In de twintigste eeuw werd het verzet tegen het nationaalsocialisme bezielde door het persoonlijke geloof in God en de herinnering aan de vrijheidsstrijd van de zestiende eeuw. Tijdens het ontstaan van Nederland als vrije natie had één man in het bijzonder zich ingezet voor ons volk, als een vader voor zijn kinderen, als een herder voor zijn schapen. De herinnering aan hem is

niet legendarisch, maar historisch. Willem van Oranje is de vader des vaderlands. Moge het Nederlandse volk altijd leiders voortbrengen die in zijn navolging God erkennen en het goede zoeken voor het Nederlandse volk.

WILHELMUS VAN NASSOUWE
BEN IK VAN DUITSEN BLOED;
DEN VADERLAND GETROUWE
BLIJF IK TOT IN DEN DOOD;
EEN PRINSE VAN ORAANJEN
BEN IK VRIJ ONVERVEERD;
DEN KONINK VAN HISPAAIJEN
HEB IK ALTIJD GEËERD.

MIJN SCHILD ENDE BETROUWEN
ZIJT GIJ, O GOD MIJN HEER,
OP U ZO WIL IK BOUWEN,
VERLAAT MIJ NEMMERMEER;
DAT IK DOCH VROOM MAG BLIJVEN,
UW DIENAAR T'ALLER STOND,
DIE TIRANNIE VERDRIJVEN,
DIE MIJ MIJN HERT DOORWONDT.

Alex van Vuuren (1965) studeerde van 1983 tot 1989 geschiedenis in Leiden. Daarna heeft hij zeven jaar in het bedrijfsleven gewerkt en tien jaar voor de pro-life stichting Schreeuw om Leven. Na een jaar in het buitenland te hebben gewoond is hij zich in 2008 weer met geschiedenis gaan bezighouden. Dit boek is het resultaat.

Voor contact:

info@eenvrijenatie.nl

www.eenvrijenatie.nl

